

PATXI GOENAGA
EUSKALTZAINDIAN SARTZEA

Vitoria / Gasteiz, 1995-XI-24

PATXI GOENAGA
EUSKALTZAINDIAN SARTZEA

Vitoria/Gasteiz, 1995-XI-24

*Jean Haritschelhar,
euskaltzainburua*

Felix Ormazabal, Arabako diputatu nagusi jauna.
Jose Manuel Lopez de Juan Abad, Arabako Batzar Nagusien buru jauna.
Agintari anderea eta jaunak,
Euskaltzainkideak,
Andreak eta jaunak.

Bada zazpi urte euskaltzainburu naizela eta zazpigarren aldikotz ongi etorri erranen diot euskaltzain berri bati. Ikus daiteke nola aldatzen den Euskaltzaindia Antonio Maria Labayen joan zitzaigun larogeita hemezortzi urtetan. Utzi zuen aljian jarriko da berrogeita zazpi urteko euskaltzain berri bat: Patxi Goenaga Mendizabal.

Ez da lehen aldia agertzen zaigula Euskaltzaindian Patxi Goenaga. Berrikitan izendatua zelarik euskaltzain urgazle, 1979an. Gramatika batzorde sortu berrian sartu zen eta geroztik batzorde horretan lan egin du. Lekuko gisa agertu nahi dut egun, baitakit, batzordekide izanik, zein den Patxi Goenagaren emaitza, bai txostenetan eta bai eztabaidetan. Haren izpiritu zorrotzak ez du deus uzten bazterrera, denak ikertzen ditu sakonki, denak eztabaidatzen. Ainitz zor dio Gramatika batzordeak.

Unibertsitateko erakasle da Patxi Goenaga. Patxiri esker sartu naiz lehenbiziko aldikotz Euskal Herriko Unibertsitatean. Alabainan. 1984an Koldo Mitxelena deitu ninduen epaimahaikide gisa Patxi Goenagaren *Euskal sintaxia: konplementazioa eta nominalizazioa* deritzan tesiaren aztertze eta jujatzeko. Euskal joskerari buruz eginikako lanetan lehenetarik bat da Patxi Goenagarena eta duda izpirik gabe eman genion aho batez *apto cum laude*, merezi zuen bezala. Geroztik, aldi bat baino gehiagotan epaimahaikide izan naiz Euskal Herriko Unibertsitatean, baina nola ahantz lehen aldia!

Erakasle eta denbora berean ikerle izan da Deustuko Unibertsitatean lehenik 1976tik eta 1980a arte eta geroztik Euskal Herriko Unibertsitatean, Fi-

lologia, Geografia eta Historia fakultatean, katedradun delarik 1991 geroztik. Bere kideen konfiantza lortu du izan baita fakultate horretako dekanoa eta Arabako kanpuseko errektore orde azken urte hauetan.

Erakasle, ikerle, administrari, kalitate guziak dauzka Patxi Goenagak euskaltzain oso izaiteko. Hala erabaki dute euskaltzainek. Egun egiten du bere sarrera-mintzaldia Gasteizen eta etxe honetan. Eskerrak eman nahi dizkiet Arabako agintariei eman baitigute gela nagusi honetan gure biltzar idekiaren egiteko parada. Bai, eskerrak bihotz-bihotzetik eta ongi etorri Patxi Goenagari.

EUSKARAREN BATASUNAZ ETA DUINTASUNAZ

Patxi Goenaga Mendizal euskaltzainaren sarrera-hitzaldia

Vitoria/Gasteiz, 1995eko azaroaren 24an

Euskaltzainburu jauna,
Arabako Batzar Nagusietako buru jauna,
Euskaltzain jaun-andreok,
Herri-agintari jaun-andreok,
Senideok,
Adiskideok,
Jaun-andreok.

Horrelakoetan legeak agintzen duenez, merezimendu gutxirekin bada ere Euskaltzaindik lanetan ordezkatzea egokitu zaidanaren oroitzapena berritu nahi nuke gaurkoan. Antonio M.ª Labaien zena gogoratu beharrean aurkitzen naiz, beraz. Eta aitor dezadan: ez da samurra euskal letretan antzerkiari emana ibili zen gizon batez eta honen lanaz hitzegin beharra, *dramatika* baino gehiago *gramatika* kontuak atsegin dituenarentzat.

Labaienen antzezlanak argitalpen bakar batean bilduak ditugu (1), nahiz eta, nire ustez, era txukunagoan atera zitezkeen. Bestalde, Labaien euskal teatroaren teorizatzaile ere izan genuen. Hizkuntza eta teatroaren arteko harremanez ere aritu zen: hizkuntzaren problema teatroan, teatro hiztegiaren batasun arazoa, e.a. *Antzerki* teatro aldizkariaren sortzaile eta zuzendari ere bai. Horien guztien azterketa gramatikazale baten esku uzteari ez deritzat zuzen. Irreberentzia handiegia ere izango litzateke.

Beraz, lantegi hori beste batentzat utziz, beste alor batez hitzegin nahi nuke. Labaienen eskutik, euskara batuak egin duen bidea ibiltzera gonbidatu nahi zintuzketet, hasi Arantzazutik eta gaur egun eskola-liburuetan eta antzeakoetan umotu den euskara motara iritsi arte.

Izan ere, Labaienen bibliografian murgilduz gero, euskararen batasunak alor zabal xamarra betetzen du. Gazteenei euskara idatziari dagozkion hainbat eta hainbat arau “betidanik” emanak irudituko zaizkie, gauzak beti horrela izan direlakoan, arau horien nondik norakoa edo zertzelada historikoak zein dira-

---

(1) A. M.ª LABAYEN: *Teatro osoa euzkeraz*, Ed. La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbao, 1977.

tekeen ohartu gabe. Hori normala da. Seinale ona dela ere esango nuke. Baina adin batera iritsiak garenok batasunaren inguruan sortutako eztabidak geure begiez ikusi genituen eta asko eta asko eztabaida horietan buru-belarri sartuta ibili ere bai.

Borroka horietan ibilia dugu Labaien ere. Ibilía eta erabilia. Proposatzen zen batasun bidearen kritikatzaille izan genuen. Oso ikritiko, gainera. Baina bide hori kritikatzten zutenekin ere, bere nolabaiteko bidelagunekin ere, kritiko ageri zaigu.

Labaienen euskara batuari buruzko pentsamoldea eta jarrera, egunkari eta aldizkarietako zenbait lanez aparte, bi liburuxkatan ematen zaigu: bata *Sasi-Batasuna. Mala letra y peor espíritu de una pseudo unificación*, 48 orrialdeko liburuxka bat, 1972an agertua. Arantzazuko bilera sonatutik lau urtera argitaratua, beraz. Bigarrena, *Alternativas para una factible unificación y desarrollo del euskera*, 1984an argitara emana, Bergarako bileraren ondoren Latiegik eta Oñatibiak kaleratu zuten liburu lotsagabe eta iraingarriari aurre eginez.

Lehenbiziko liburuan, Labaien, Euskaltzaindiak Arantzazuko bilera hartan hartutako bidearen kontrako agertzen zaigu. Pentsa daitekeenez, burruka pil-pilean, bero-bero zegoenean argitara emandako iritziak ezin izan hotzak.

Arantzazuko Biltzarra hizkuntzaren batzerakoan aldaketa txikiak egitera mugatu izan balitz, erraza izango zen akordio positibora iristea. Baina baziren asmo maltzurak, lehenagoko zenbait bileratan azaleratu zirenak eta ondorioz nahastea eta bateraezina suertatu ziren, Labaienen ustez. Egiazki, Euskaltzaindiak ordurarte onartuak zituen ortografia legeek ez omen zuten funtsezko berrikusterik behar. Hatxearen erabilera bera hain era absurdoan ezarri beharrik ere ez zen. Azken batean, kaltegarritzat jotzen du, ortografia arauak hain sarri aldatzea.

LABAIEN, ERDIBIDEAREN ALDEKO

Labaienek erdibidean ikusten du bere burua euskara batuaren arazo honetan, bai 72ko liburuan bai 84koan. Haren ustez, Arantzazuko Biltzarraren osteko zenbait gomendiok praktikan ondorio ekibokoak eta nahasteak sortzen zituen. Euskal idazleen artean sortarazitako konponezinaz eta bateraezinaz gainera.

Horregatik, urtebete igaro ondoren Euskaltzaindiari txosten bat aurkeztu zion gauzak berrikus zitzan. Urruntze eta liskar handiagoak uxatzeko, biltzar hartan presa handiegiz hartu omen ziren zenbait erabaki zuzendu beharra ikusten zuen.

Idatzi hartan hatxearen erabilera neurri batean onartzeko prest dugu, adiskidantzako konpromezu batera iristeko asmoz. Batez ere Bidasoaz handiko idazleen begiramenez (...).

Baina haren mozioari kontra egin omen zioten tazituki erreformazaleek. Kontrakoeak, berriz, berek ere Euskaltzaindiak emandako eta ordurarte bete omen zituzten arauen gainean ez zutela inongo inposiziorik onartuko.

Azken hauek behin eta berriro ohartarazi omen zioten kontzesioak egitearen alperrikakoaz.

Horregatik, Labaienek bere ohizko kokaguneetara erretiratzea erabaki zuela diosku. Eta erreforma orok eskatzen dituen bermeak eta betebeharrak betetzen ez diren bitartean Akademiak 1919an erabaki eta azken berrogeita hamar urteotan euskal idazleek gehienbat erabili duten grafiaz idazten segituko duela diosku.

Ezkerretik eskumara: Felix Ormazabal, Arabako diputatu nagusia; Jean Haritschelhar, euskaltzainburua; Jose Manuel Lopez de Juan Abad, Arabako Batzar Nagusietako burua; Endrike Knörr, Euskaltzaindiko idazkaria eta irakurtzen ari dena, Patxi Goenaga, euskaltzain berria.

Labaienen erdibide hori honako puntu hauetan biltzen da:

1. H letraren erabilpena ahalik eta gehien mugatu, diptongoa osatzen ez duten bokal bikoteen arterako gordeaz.
2. Hitz hasieran, etimologiak eskatzen ez badu, alde batera utzi hatxea.

3. Puntuazio marketan, aurrizki eta atzizkiak jartzean eta erabiltzean, eta orohar morfologian eta deklinabidean ez dago oztoporik ponentziaren plana onartzeko.

4. Garrantzi handiagoa ematen dio hiztegiari, hitz berrien eraketari eta kultur terminologia geureganatzeari. Baina ez du esaten zertan datzan garrantzi hori ez eta nola jokatu behar den ere.

5. Sintaxi kontuetan Azkue eta Altuberen irakaspenak gidari hartzea proposatzen du. Hala ere, zurruntasunetik ihes egin beharra aipatzen du: "Idazleari iharduteko askatasuna utzi behar zaio, bere estiloa baitu eta perpausen egitura eta hitzak hautatzeko nor baita, neurri batean".

6. Aditza hizkuntzaren bizkar hezurra da. Euskaltzaindia funtsean gipuzkerazko aditzaren aldera makurtzen bada, Azkuek proposatutako "gipuzkera osotua" delakoaren aurrean aurkituko ginatke. Hau atseginez ikusten du Labaienek, erdikoena bera delako, eta, batasunari begira, eskuragarriena eta bideragarriena ere bai.

Argi dago, hortaz, hatxea zela egiazki arazoa. Gainerakoen artean ere, letra honek eman zuen zer esan handiena. Bigarren liburuan, aldiz, egiazki neurritz kanpoko garrantzirik ez duela aitortuko digu (2).

Hatxearen kontra batzuek erakusten duten itsukeria kritikagarri zaio (3): "Intrantsigentzia horrekin ez goaz inora. Are gutxiago *higuingarri* eta *gorrotagarritzat* emanaz letra horren erabilera; Iparraldeko euskaldunek beren literaturan eta ahoskeran erabiltzen dutela ahantziz". Labaienen ikuspegi nazional hau berak kritikatzeko duen liburuaren egileenarekin muturka ari da. Hauek behin baino gehiagotan aipatzen dute Iparraldeko eta Hegoaldeko euskaltzainen jarrera desberdintasuna. Behin baino gehiagotan ukatu egiten zaie mugaz handikoei euskarari dagozkionak definitzeko orduan esku hartzeko eskubidea. "Nortefios" hitza erabiltzen dute behin eta berriro. Ulergaitza, benetan, beren buruak abertzaletzat dituzten pertsonengan. Labaienek ez dio horrelakorik. Aitzitik, errespeta eskatzen du, euskara euskaldun guztion arazoa baita.

EUSKALTZAINDIAREN ZEREGINA

Batasunaren inguruko borroka honetan Euskaltzaindiaren errola bera beraz lantzen jartzen zuen zenbaitek. Labaienek garbi dauka Euskaltzaindia dela gure hizkuntzaren berriztapena portura eramane behar digun erakunde egokia.

Euskaldun herria, bere hizkuntzaren jabe da baina erakunde akademiko baten beharra du hizkuntza hori honda ez dadin eta zuzen erabilia izan dadin.

(2) *Alternativas*, 14.

(3) *Alternativas*, 21.

Horrek eraman du batasunari buruzko arauak ematera, ahaketa guztien etsaiek mezpretxuz “el batua” deitzen duten eta Azkuek gomendatu zuen “gipuzkera osotua”ri indar emanez.

Euskara normalizatu hura da Euskal Herri osoan zabaldu eta onartu behar dena, kasu batzuetan aplikatu beharreko tokian tokiko aldaera batzuk gorabehera. Batasunaren hatsarriak, printzipioak, aniztasun anarkikoarenaren gainetik egon behar du. Bestela dioteneke beren helburuak zein diren eta horietara iristeko zer ahalmen dauden argiro azaldu behar dute (4).

Nolanahi ere, Bergarako batzarraren ondoren, akademia(?) paralelo bat sortu zuten, Euskerazaintza. Honen sorrera kaltegarritzat jotzen du Labaienek. Horrelakoetan hobe omen da barnetik borrokatzea kanpoko bigarren erakunde paralelo bat osatzea baino. Erakundeei eutsi egin behar zaie (5).

Hasiera batean gaizki iruditu ez bazitzaion ere, delako akademia haren ihardueretik kanpoko begirale bezala jarrita, iharduera horietako askok kausa beraren aldekoen artean behar litzatekeen elkar ulertzeari onura baino kalte gehiago ekarri diotela uste du Labaienek.

Honela dio: “Munduko herrialde guztietan hizkuntza ofizialari dagozkion arazoak Akademiek ebazten dituzte. Gure kasuan alperrik da Euskaltzaindiari lehentasuna ukatzea beste erakunde paraleloak kontra jarritz. Luzarora, bikoiztasuna eta nahasmendua sortzen dute”.

EUSKARAREN KALITATEAZ

Arantzazuko biltzarraren ondoren sortutako kalapitaren erakusgarririk nabarmenena *h* letraren inguruan gertatu bazen ere, Labaien gehiago kezkarazten du, berak behin eta berriro aitortzen duenez, alde batetik, hizkuntzaren iraupenak, jakina, eta hizkuntzaren erabilera zuzenak, hitz egokien erabilerak eta bizitza modernoaren eskakizunen arabera hitz berriak sortzeak eta hiztegia zabaltzeak bestetik. Hau askoz arazo larriagotzat dauka.

Euskara kaxkarraren kontrako jarrera behin eta berriro ageri da Labaienen izkribuetan. “Larria da hizkuntza degradatu batean, inongo arreta estilistikorik gabe eta sintaxi dorpekeria onartezinekin idaztea” (6).

Baina garbizalekeria ere gaitzesgarritzat jotzer, du. Hizkuntza bezalako elementu bizi orok bere izatea aurrera doan heinean nahitaezko bilakaera jasaten du. Euskara, beste edozein baino areago, kultura modernoaren eskakizunek ezarritako egokitze baten beharrean dago. Labaienen ustez, bada bide

(4) *Alternativas*, 23.

(5) *Alternativas*, 12.

(6) *Alternativas*, 29.

zabal, erdiko eta zuzen bat, bi muturren artean kokatua. Hori da jarraitu beharrekoa.

Euskara batuaren balioaz, Labaien baikorregia ez bada ere, argi dauka behar beharrezkoa dela. Euskara batuari arerioek egin liezaioketen objeziorik larriena omen da inon ez dela hitzegiten eta ez duela inon komunikabide ohizko gisa erabiltzeko aukerarik. Labaienek kritikatzten duen liburuan uste hori behin eta berriro ageri da. Salakuntza honen kontra, dio Labaienek, ohizko euskararen eragozpenik larrien eta nagusiena da eskualde batetik bestera modu desberdinean erabiltzea dela. Honek eragozten du komunikazioa. Ez da egia —dio— euskara batua ez dela ulertzen. Frogatua dago eskualde desberdinetako bertsolariek eta entzuten dieten jende ugariak neke handirik gabe jasotzen eta ulertzen dutela mezua.

Nolanahi ere, euskara eskoletan “egokitu” beharra ikusten du. Kontu handiz ibiltzea gomendatzen du Euskal Herrian zehar egiten diren aldaera dialektalei zor zaien errespetuarekin.

LABAIENEN JARRERA ALDAKETAZ

Hizpide eman diguten bi liburuetan oso jarrera desberdina erakusten du egileak. Hain zuzen, lehenbizikoa nolabait Euskaltzaindiak Arantzazun hartutako bidearen kontra dator. Batasunaren premia ukatu gabe, batasunerantz hartutako bide konkretu haren kontra. Bigarrenak, ostera, Euskaltzaindiari erasoka modu itxuragabean argitaratutako liburuari egin nahi dio aurre (7).

Bere jarrera aldaiketaren berri eman nahian honela mintzo zaigu: Eta, zer jarrera izan gaur gure artean, ia salbuespenik gabe —ez dakit Euskaltzaindiaren arauak jarraitzeagatik ala errebeldia izpirituagatik— H erabiltzen duen eta liburu, aldizkari erreibistetako orrialdeak betetzen dituen gazterien aurrean? Zer egin horrelako egoera batean? Elkar joka hasi? Elkar iraindu? “Batua”-ren kontrako libelo pasionatuak idatzi? Kultur iraultza batean gaude bete-betean. Honen arrazoi biologikoak denbora dela iragarri zituen gure Koldo Mitxelenak eta haren iragarpena egiazkoa gertatu da (8). Gogoan izan hasiera batean Mitxelenaren gaizeenganako joera hura gaitzetsi egiten zuela Labaienek.

“H-aren erabilera premiazkoa ez dela eta askotan alperrikakoa eta nahasgarria dela uste izaten segitzen dut. Hau idatzi nuen eta honi eutsi nion 1968az

(7) Ik. liburu horren “índice temático” delakoa: *Antisabinianismo*; “Aránzazu”: *la asamblea de Aránzazu fue inválida; Batasuna. Unificación. Ya existía; (...) El Batua. No se lee. No es aceptado; El batua es de significación política; El Batua no es euskera; El batua es un torpe lenguaje; El batua no es entendido por los vasco-parlantes; El batua es rechazado por el pueblo vasco-parlante; ... Euskaltzaindia la de hoy en contra de la de ayer; Euskaltzaindia no juega limpio; Euskaltzaindia no obra científicamente; Euskaltzaindia euskericida; Euskaltzaindia dialecticida; eta abar.*

(8) *Alternativas*, 21-22.

geroztik, horrrrela egiteko abagadunea zenean. Gero, Euskaltzaindiaren gomen-dioak 15 urtetan zehar indarrean daudenean eta idazlerik gehienek liburu eta aldizkarietan erabiltzen dutenean, eta ikastola, goi mailako ikastetxeetan eta herri administrazioan erabilia denean, ebidentziaren aurrean amore eman behar da eta onartu, gogo txarrez bada ere, H-aren erabilera (9).

Batuaren kontrakoek arrazoiak badituztela ezin ukatuzkoa omen da. Baina egia da ere ez dela aski arrazoiak izatea, ezartzeko indarra ere izan behar da. Eta hori da falta omen dutena. Euskaltzaindiak gomendatutako eta gehienek onartutako erreformaren aurrean ez du ikusten beste erremediorik hartara makurtzea baizik, ahal dela gertatzen diren hutsegite handiak zuzenduz. Kontrako batek ere ez du erakutsi nola aurre egin modu eraginkorrean Euskaltzaindiaren arauak jarraitzen eta bultzatzen dituzten erakundeei ez eta ere nola kontrarresta irakasle, itzultzaile, andereño, aldizkari eta liburu idazleen lana. Korrontea hain da ikaragarria eta gazteen bultzada hain ezin eutsizkoa, ezina da lehenagoko kokagune tradizionaletara itzularaztea. Dena aurrera doa bizitzan, nahiz eta ez beti bide ordenatuetatik. Atzera jotzen ahalegintzea *contra natura* da eta porrotera kondenatua dago (10).

Bere jarrera aldatu egin duela garbiro aitortzen du. “Lehenago mantentzen nituen premisak idatzi nituen garaiak baldintzatuak zeuden. Aitortzen dut nere gomendioek ez zutela ondorio onik izan eta egoki da nere konklusioak aldatzea. “Orduan erratu egin nintzen eta oraingoan asmatu egin nahi nuke” -dio (11).

Jarrera aldaketa honek erakusten digu, nik uste, Labaienek Euskaltzaindia bere-beretzat zuela, maite zuela. Euskara maite zuen bezala. Ez zegoela ados Euskaltzaindiak azken garaietan hartutako bidearekin, baina, hala eta guztiz ere, erakunde hau dela uste du euskararen araubidea marka dezakeen bakarra. Ez du lotsarik galtzaileen multzoan gertatu zela aitortzeko. Ebidentziak erakusten diona ezin du ukatu. Ez da hori beti gertatzen den gauza.

EUSKARA BATUA ETA IRAKASKUNTZA

Utzi ieazadazue orain batasun bidean abiatua dugun euskara horrek gaur eskaintzen dituen emaitzez gogoeta egiten. Irakaskuntza mundua hartu nahi nuke, batez ere gaitzat.

Euskara batua, irakaskuntzan erabiltzeko zen, batez ere. “Ezin-bestekoa, hil —edo— bizikoa dela uste dugu —zioen Mitxelenak— euskara batasun-bidean jartzea. Haur eta gazteei euskeraz irakasten baldin bazaie, eta euskeraz

(9) *Alternativas*, 28.

(10) *Alternativas*, 42-44.

(11) *Alternativas*, 46.

irakatasi behar euskara biziko baldin bada, premiazkoa da guztiei batera edo bateratsu irakastea. Nahi eta behar dugun batasun hori, lehen urratsetan behintzat, euskera idatziarena, izkribuzkoarena, da. Eta, euskera idatziaren barrutian, irakaste-lanean dugu beharrenik batasun hori, irakurlearen atseginerako egiten den literatura «ederrean» baino areago” (12).

Zenbait jendek aspaldi eman zituen aditzera bere kezka euskara batuaren emaitzez. On dela iruditu zait, horrenbestez, euskara batuak bide luze xamarra egina duela, irakaskuntza munduan daukagun egoeraz hausnarketa egitea. Euskararen batasunaren inguruko gatazka honetan hizkuntzaren kalitatea behin eta berriro ateratzen da. Euskararen iraupena bera ere zalantzan jarria izan da. Hiru alderdiri buruz egin daiteke gogoeta: euskara batuaren onarpenaz beraz, euskararen egiazko erabilpenaz eta euskararen nolakoaz.

a) Euskara batuaren onarpena

Euskaltzaindiak 1978an Bergaran egin zuen batzarrean, euskara batuaren onarpen maila Arantzazutik Bergarara arteko hamar urte horietan zehar nolakoa izan zen aztertu zuen (13). Hango datuek ez dute inolako zalantzarik uzten. Orduan, idazleen % 61,3-k euskara batuan idazten omen zuen. Idatzitako materiala, berriz, epe horretan, % 54-tik gora euskara batuan zen. Urtetik urtera haziz joan zen, gainera: 1969an % 46,4 baldin bazen euskara batuan, 1977an % 65,4-ra iristen da. Eta material idatzi horren gaia irakaskuntza zenean, porzentaia ere handiagoa zen: % 71.

Bergarako bilerarako egin zen ikerketa honen antzekorik ez dakit egin den harrezkero, baina egin gabe ere, begien bistakoa da gaur argitaratzen den gehiena Euskaltzaindiak urte hauetan zehar eman dituen arauak beteaz idazten dela. Eta are nabarmenago irakaskuntza munduan.

Irakaskuntzarekin zerikusia dutenak kontuan hartuz, 1970ean 22 ikasliburu argitaratu baziren, 1990ean 305 argitaratu ziren (14).

Produzio hau dena, ikastolen hazkundera bezala, euskara batuaren eskutik etorri dela argi dago. Horrek esan nahi du hazkunde hori ezina izango zela euskara batu bat izan ezean. Eta horrenbestez, euskara batua abian jarri ez balitz jarri zen garaian, irakaskuntzak berekin dakartzan premiei erantzun ahal izateko, lehenago edo geroago —nahiko arin nolana ere— asmatu beharko zela euskara batu bat. Hori argi ikusi zuen Euskaltzaindiak eta 1968an apustu

(12) K. MILXELENA: “Euskararen batasun bideak”, *Sobre Historia de la Lengua Vasca*, 972 orr.

(13) Ik. *Euskera* XXIV (2.) 1978-2, 481-531.

(14) Ik. *Euskal Irakaskuntza: 10 urte*, 55-57.

gogorra egin zuen. Kontra zetozen haize bolada bortitzei aurre egin behar izan bazien ere. “Bitartean —Villasanteren hitzak erabiliz— zenbat irain, mehatxu eta eraso ez ditugu irentsi behar izan! Gezurra ere badirudi hunelako gauzak era hortaraino bere onetik eta tentutik atera nahi izatea! Baina Euskaltzaindiak bere bete beharrari ez dio uko egin, eta ez du amorerik eman” (15). Eta egia da. Paperak edozer gauza jasaten omen du. Nolako barrabaskeriak idatzi ziren garai haietan eta geroago ere! Baina Euskaltzaindiak bere eginkizunari eutsi dio. Apustu egin zuen eta irabazi. Euskal Herriaren esker ona izango ahal du! Honela zioen Mitxelenak: “Arantzazukoaz eta ondorengoez oroitzen naizenean, gogoan barrena sumatzen dudana poza da eta ez damua. Inolazko damurik nabaitzen ez dudala esango baldin banu, ez nuke gezurrik esango. Euskaltzaindiak hartu zuen noraezean hartu behar zuen erabakia, artean mila arrazoi edo atxakia zirela medio (lotsa gaiztoa, zeresanen beldurra, bake-itxurak gorde nahia bakerik ez zen lekuan...) hartu ez zuena. Erabakirik onena hartu zuen, Euskal Herriari, euskaldun guztiak minduko bazituen ere, aspaldixko zor ziona: batasun bidetik, gerotik gerora ibili gabe, gogotik eta deliberatuki abiatzea” (16).

Euskara batuak hogeitabost urtetik gorako bidea egina badu ere, lanik bada oraindik. Sarasolaren arabera, *Euskaldunon Egunkariko* orrialde batean gaingiroki bildutako 521 hitzetatik, “badira 66 oraindik zalantza bat edo gehiago idazkeran agertzen dituztenak. Hots: % 12,7. Inguruko hizkuntzek, gai berri oso espezializatuak alde batera uzten baditugu, % 99tik gorako batasuna agertzen dutenez gero, ondorioa berez dator: gure lehia-kide diren hizkuntzek baino hamar aldiz gehiagoko zalantzak ditugu guxtienez estandarrean” (17).

Bergarako bilerarako ikerketan bada beste kontu bat ni neu benetan kezkarazten nauena. Irakasleen artean, % 90,9-k euskara batua erabiltzen omen zuen irakaskuntzan. Baina, euskara batuaren ezagupideaz galdetzean, ongi ezagutzen zutela % 31,8-k erantzun zuen eta erdizka % 61,1-ek. Euskara batua “erdizka” ezagutzen omen duten irakasle horiek hutsuneak non dituzten aitortzen digute: gehienek, aditzean (% 30,4-k), sintaxian (% 15,6-k), sail guztietan (% 15,3) eta aditza eta sintasian (% 12,6-k). Orditik hona euskararen normalizazioak bide dexente egin du. Gaur egingo balitz galdeketa, ez dakit zein izango lirakekeen emaitzak, baina ziur naiz, positiboagoak izango lirakeela. Nolanahi ere, datu horiek argi erakusten digute irakasleen prestakuntzaz ere arduratu beharra dagoela. Han-hemenka ikastaroak antolatu izan dira eta parte hartzaile guztiek aitortu izan dute horien premia.

(15) L. VILLASANTE: “Euskaltzaindia eta euskararen batasuna”, *Euskera* XXIV-2 442.

(16) K. MITXELENA: “Arantzazutik Bergarara”, *Sobre Historia de la Lengua Vasca*, 985 orr.

(17) I. SARASOLA: “Euskara batua 60ko hamarraldian”, *Euskaldunon Egunkaria*, 1995. 8.8, 3. orr.

b) Euskararen erabilpena

Euskararen gibelatzearen, atzeratzearen, errua, zenbaitentzat euskara batuarena da. Bidezko da, hortaz, euskararen erabilpenaz zerbait esatea.

Batzuek inon diren errurik handienak aurkitu dizkiote euskara batuari. Hona hemen egiten duten analisi sinplea: etxean euskalkia erabiltzen da, haurrak eskolatik batuan hitzeginez datoz, elkar ezin ulertu eta, horrenbestez, etxean erdaraz hitzegiten amaitu.

Euskararen galera zergatik gertatzen den ongi aztertu beharreko gaia da, baina ezin da eskema sinple hori ontzat eman, zeren hori egia balitz Euskal Herriko lekurik gehienetan, batzuetan gutxiago, beste batzuetan gehiago, euskarak atzera egin beharko zukeen, eta hori ez dirudi horrela denik.

Inoiz abusuak salatu izan dira arlo honetan. Baina, jakina, pedagogiari edo zentzu komuna deitzen den horri eta giroak agintzen digunari jaramon egin behar. Horrenbestez, irakasleen lana izango da euskara estandarren eta tokian tokiko euskara biziaren arteko zubia egitea.

“Hilobaren euskarak ez du balio jadanik aitonaekin hitzegiteko (...)” idatzi zuen Oteizak euskara batua zela eta. Zenbaitek bere alde erabili nahi izan du Oteizakeria hau. Baina honela ihardesten dio Labaienek: “Benetan penaz diot: mundu osoan zehar saritua izan den Oteizak, gure herriaren loriak, ez du eskubiderik esateko «hilobari bere gaurko euskarak ez dio jadanik balio aitonaekin hitzegiteko». Hori esatea ez zaio zilegi bere aitaren euskararen erraztasunez komunikatzeko gauza ez den bati. Bere arbasoen hizkuntza berreskuratzeko borondatearik ez baitu izan —eta ez dago horretarako aitzakirik— inkulturazko bekatuan erortzen da”.

Haurrei eskoletan irakasten zaien euskarak gero etxean, gurasoekin, edo aitona-amonekin hitzegiteko balio duela ez dago dudarik. Ez dut uste inork frogaz dezakeenik ezin ulertu hori. Alderantziz: kasu pila bat aurkez litezke juxtu kontrakoa erakusten dutenak, areto honetan bertan.

Benetan euskararen iraupena kezkatzeko kontua da, baina normalizazio-erantz egindako urratsez gain beste faktore asko dira tartean. Arazoari irtenbidea bilatu ahal izateko, lehenbizi, diagnostiko zuzena egin behar da. Espero dezagun Hizkuntz Politikako arduradunek formula egokiak aurkitzea. Adibidez, guztiz kezagarria da zenbait euskal herritan gertatzen ari dena. Uda honetan irakurtzen genuen egunkarietan (18) Bermeon, 15 eta 30 urte arteko gazteetatik % 7-k bakarrik erabiltzen duela euskara ohiko komunikazioan. Eta datu hau oraindik ere kezagarriago bihurtzen da kontuan hartzen badugu 1986-ko erroldaren arabera 2 eta 17 urte arteko bermeotarren % 72 euskalduntzat hartzen

(18) *El Correo*, 1995-08-24.

zela (19). Bizilagun multzo horixe da, hain zuzen, orain % 7-ra jeitsi dena. Arazo larria, baina zergatiak leku zuzenean bilatu behar dira, erremedioa ere zuzena izan dadin.

Nolanahi ere, euskararen galera batasuna baino lehenagoko dinamika bati zor zaio. Euskararen galerak eskola baino zabalago den eremu batean ditu sustraiak. Soluzioa aurkituko bada, hortaz, eremu zabal horri begiratu behar zaio. *Euskal Irakaskuntza: 10 urte* delako liburuaren egileek ongi ematen dute arazo honen berri: "... euskarak gizartean duen pisu eskasa ekarri behar da gogora. Eskolak urte luzeetan egindako euskalduntze ahaleginak ez du behar bezalako segidarik gizartean: ez lan munduan, ez kulturan, ez kaletan. Ditugun baliabideak (euskal komunikabideak, errotulazioa...) uharte txikiak dira erdal itsasoan. Euskaraz jakitea lehen baino hobeki ikusia eta komenigarriagoa bada ere, askoz probetxugarriago gertatzen da erdara erabiltzea. Gizartearen eragin erdalzalea nabarmen-nabarmena da eskolan, gaztelaniak euskara baztertuta baitu zenbait alor garrantzizkotan, ikasleen arteko harremanetan bereziki, eta hori belaunaldi berrion bihar-etzietako hizkuntz portaeraren seinale izan daiteke. Lagunarteko erlazioan erdarak aukera gehiago ematen du: txistek kontatzerakoan, bromak inprobisatzean, moda-modako hitzak erabili nahi direnean, esamoldeetara jo behar denean, talde-hizkera berezietan murgiltzeko... Erdarak eskaintzen dizkigun baliabide horiei uko egitea zail egiten zaigu denoi, gazteari partikularzki, hainbat eta hainbat ingurune eta egoeratan integratuago sentitzeko aukera ematen baitigute (...) Problema latza da: teoriak onak diren eskola-baldintzetan, etorkizuneko gizon-emakume euskaldunen arteko harremanak erdaraz eraikitzen ari dira maiz. Belaunaldi gazteek, euskaraz ikasi eta eskolatuak izan arren, ez dute, hainbat eskualdetan behinik behin, euskal gizarterik osatuko. Hori gertatzen ari da dagoeneko hainbat lekutan: euskaraz eskolatutako neska-mutilak hasiak dira eskolatik irten eta gizarteratzen, baina herri horietako kaleetan ez da euskaldungoaren indartze nabarmenik somatzen: zaharrak eta haurrak bakarrik sentitzen dira gustora euskaraz, baina gizartearen gune aktiboek gaztelanaiz segitzen dute jo eta ke, tartean txikitako eta ez hain txikitako euskarari uko egin dioten gazte euskaldun horiek direla.

Jokabide sozial hauei soluzioak bilatzea ez da agian eskolaren erantzukizuna, ez nagusiki eskolarena behintzat, baina handik eta hemenik konponbideak bilatu eta garatu beharra dagoela ez da dudarik" (20).

(19) Ik. Eusko Jaurlaritzak. Hizkuntza Politikarako Idazkaritza Nagusia, 1989, *Soziolinguitikazko Mapa*. Gasteiz, Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia.

(20) *Euskal irakaskuntza: 10 urte*, 117-118 orr.

c) Euskararen kalitatea

Aipa dezagun, azkenik, eskola-liburuetako euskararen kalitatea.

Gaur egun kalitatearen apustuaz hitzegiten da nonahi. Irakaskuntzaren kalitateaz ere hitzegiten da, zorionez, eta ikasteko tresnen kalitateaz ere bai, horrenbestez.

Ikusi dugu nola euskara batuari egozten dizkioten batzuek euskara txarraren ajeak. Kontuan izan gabe euskara batua zer den. Euskara ona erabil daiteke euskalkia erabiliz eta euskara ona, halaber, euskara batuan. Eta alderantziz ere bai. “Bixetan egin leike ondo ta bixetan egin leike txarto”, zioen Amurizak Euskerazaintzak antolatutako mahai inguru batean (21).

Jakina, euskaldunok euskara estandarraren beharra geure egin dugun neurrian, normala da testurik gehienak, itxura batean behintzat, batuan egotea. Eta hori horrela izanik, gerta liteke testu oker gehienak ere batutzat jotzen den hizkera mota horretan egotea. Gure hirietako edozein kaletan egiten ari diren lanak iragartzen dituen kartelean “Fueros kalea pasabide” irakurtzen badugu, bidegabekeria handia egiten dugu akats hori euskara batuari egotziz. Euskara akatsduna ezin da euskara batutzat hartu, euskaratzat ere nekez hartu ahalko dugun bezala.

Arazoa hori baino askoz meheagoa da, ordea. Erdibidea aipatu da. Hizkuntzaren senarekin bat datorren estiloa ere aipatu da. Baina non da hori? Erraza da herriaren ahotan bizi diren esamolde jatorrak erabili beharra aipatzea. Bidegabekeria da alde horretatik merezimendu guztiak parte batekoei egotea eta beste partekoei ukatzea (22).

Bada zeregina bazterretan. Ezin uka. Ausartuko nintzateke, ordea, esatera gaur inoiz ez bezala, inoiz ez bezain ongi idazten duen jende asko dugula. Egia da zenbait alor berritan sartu beharrak berekin ekar dezakeela huts egiteko arriskua. Baina gauzak gero eta hobeto egiten ari garelara ezin ukatu.

Baina eskoletan erabiltzen diren ikasliburuez zer esan? Gure haurrek eta gazteek darabiltzaten testu-liburuetako euskara nolakoa da? Galdera honi behin

(21) Ik. *Euskerazaintza* XXXI, 1995, jorrailla-ekainilla, 18. orr. Eta honen frogatzat, horra jendeak nola manipulatzten dituen datuak. Labaienek eraso zion liburuaren egileek euskara batuan txarkeria behin eta berriro darabilte ahotan. Liburu hartan dena gaztelaniaz ematen da. 305. orrialdean, hala ere, nonbaitetik ateratako panfleto batek dioena jasotzen dute, itzuli gabe, ulertezinak direlako, eta hala dira. (ik. 305 orr.). Batuan omen. Ostera, piska bat aurrerago, Txillardegiren hitzak jasotzen dituzte, beren erdara ederrera itzultzeko inongo oztoporik gabeak. Hauek ez zeuden nonbait euskara batuan.

(22) “Euskera batuak iñoiz ez du lortuko euskal sena bere barruan izatia, euskal sena, euskal anima (...) esaldietan dago. (...) Alegiñak egin ditut batuan idatzitako liburuetan esaldi jatorrak biltzen, batea jo ta bestea jo, ta sinisten erreza ez bada ere esaldi jatorrak bat bakarrik ere ezin jaso izan det, ori da euskera batua, baina ori ez da euskera” dio Oñatibia jaunak gorago aipatu mahai inguruan.

behineko erantzuna eman nahian hasi nintzen zenbait liburu miatzen, gaur egun hor zehar erabiltzen direnak. (Bidenabar, esan dezadan ez litzatekeela lan txarra izango azken hogeita hamar urte honetako testugintza aztertzea euskararen aldetik. Tesi gai polita egon liteke hemen.) Nolanahi ere, seme-alaben testuliburuak miatzen ari nintzela, “zer, aita, zer moduz daude?” galdetzen zidan semeak aski harriturik, bere liburuak aztertzen hain serio ikusten ninduenean. Horixe jakin nahi nuen nik ere: zer moduz daude gure ikasleek erabiltzen dituzten liburuok? Euskara batuari zenbaitek egozten dizkioten orbainak ageri ote dira testuotan? “Nahiko ongi” erantzun behar izaten nion galdetzaile jakin-goseari. Eta egia da, orohar. Nahiko ongi aurkitu ditut testuok. Nolanahi ere, susmatzekoa da duela zenbait urte egindako testuak eta oraingoak aski desberdinak direla. Oraingoak samurragoak, irakurterrazagoak, normalagoak, nolabait esateko. Duela hogeitabost urtekoak, latzagoak, zailagoak.

1982tik hona Hezkuntza Sailak martxan du EIMA programa eta horrek, nahi eta ez, eragina izan behar ikasmaterialen kalitatean. Guri dagokigunez, programa horren helburuetako bat “material horiek hizkuntz trataera egokia izan dezaten zaintzea” da. Jakina, egokitasuna gramatikazko zuzentasuna baino harago doa, zerbait gehiago da.

Dena den, egokitasunaz eztabaida liteke eta ez litzateke oso erraza izango zenbaitetan adostasunera iristea. Zuzentasun kontuetan ere listioia non jarri izango da kontua. Alegia, material bat onetsi ahal izateko, gutxieneko maila izan den erabaki beharko litzateke eta horretan ere, behar bada, kosta egingo litzaziguke ados jartzea. Nire ustez, hala ere, dagoeneko argi eta garbi emanak diren arauak goitik behera errespetatu beharko lirateke. Horiek guztiak betetzen ez dituen lanari ez eman oniritziarik. “Zero akats”, beraz.

Baina zein da nire behin-behineko eta axaleko azterketa honen emaitza?

Miatu ditudan testu guztiak ez dira berdinak. Adibidez, 1985eko testuren bat gainbegiratu dut, eta, orobat, 1990eko eta 94ko beste batzuk. Badira hizkuntz zuzentasunaz den bezanbatean diferentziak testu horietan. 94koan ez dut akats aipatzekorik aurkitu, baina 90ekoetan bai.

Aztertutako testu batzuek Hizkuntza dute gaitzat. Hauetan, esenplu ona emateko edo, ez dut hutsegite nabarmenik atzeman. Historiazkoetan, berriz, errazago gertatzen da horrelakoekin topo egitea. Akats hauek batzuk huskeriak dira, beste batzuk larriagoak. Huskeriak, huskeria direlako hain zuzen, harrigarriago gertatzen dira hainbeste iragazki pasatu behar izan dituzten testuetan.

Aipa ditzadan, labur-labur han hemenka aurkitu ditudan huts horietako batzuk. Berehala ohartuko gara bestelako testuetan ere sarri samar agertu ohi diren berberak direla akatsok. Beraz, aski erraz identifika daitezke, eta, horrenbestez, zuzentzen ere errazago izan daitezke.

1. Batzuk deklinabideari dagozkio:

— ergatiboa, pluralean bereziki, behar ez den leku batean agertzea (“*feniziarrek merkatari apartak ziren*” (APLI, 75)) edo behar lukeen lekuren batean ez agertzea, adibidez: “*Lantegirik haundienak (Bizkaiko Labe Garaiak, esaterako) altzairua dute produkturik nagusiena*” (H6, 15).

— Edo *-a* organikoa duten hitzen deklinabidean (“*okeletarako*”, “*okelatarako*”-ren ordez, adibidez (APII, 31)).

— Mugagabeak arazoak sortzen ditu zenbaitetan:

“*zenbait herrialdeetan*” (H6, 18) baina “*falta diren hilabetetan*” (H6, 28).

“*Itsasaldeko paisaiaren formak bi eragilei zor zaizkia*” (H6, 13).

— *-KO* atzikiarekin ere zalantzak agertzen dira: “*3.400 kilometroko erradiao*” eta piska bat beherago testu berean “*2.900 kilometrotako geruza*” (H6, 26). Hemen, jakina, eztabaida liteke zein den modu zuzena, baina, nolahi ere koherentzia falta da.

2. Joskeran ere badira akatsak edo bihurritzat edo badaezpadakotzat jo daitezkeen esaldiak:

“*gainera beste gauza askotarako ere erabiltzerik dago*” (APII, 42).

“*Sarri askotan, gobernuen laguntzarekin, gure enpresetako batek, berak bakarrik era eskusiboan badauka kontrolatzerik bai produkzioa nola salmenta ere produktu batena*” (APII, 60).

— Juntadurak ere arazoak sor ditzake: “*Ixiltasun eta zaratarik gabe*” ageri da (H6, 29) “*ixiltasunean eta zaratarik gabe*” esan behar lukeen lekuan.

Ere lokailuarekin ere sarritan hutsegiten da: “*Planeta bat ez beste guztiek ere ordulariaren orratzen alderantzizko norabidea dute*” (H6, 32).

Hobe / hobeto / hobekien: “*Gipuzkoa, Lapurdi eta Zuberoa dira Euskara hobe gorde dutenak*” (H6, 16-17).

3. Izenaren konplementu gisa agertzen diren perpausekin arazoak:

“*ez zuten alargun edo bakardadean biziko zirenaren beldurrik*” (APEA, 69).

“*Kristauen gudaosteak (...) Jerusalem berreskuratu duenaren berria eman du*” (APEA, 75).

Beste adibideren bat jartzeko, arazoak daude nonbait sintagma kuantifikatuekin: “*Hainbeste janari bustitzeko 20.000 ardo litrotik gora izango da*” (APEA, 75).

“*Oihal metro gutxi egiten dugu*” (APII, 42).

4. Aditzari buruzkoak.

Aditz perifrasiak lehen osagaiari eskatzen dioten partizipioaren ordezkioa agertzen da zenbaitetan: “*ingura ahal izango dituzte*” (APII, 37). Problema bera honako honekin ere: “*altxa zituzten*” (APII, 10).

Aditz komunztadurazko okerrak ere gertatzen dira batzuetan:

“*Egunak eta gauak eguzkiaren mugimenduari zor zitzaiela uste izan du gizonak*” (H6, 27).

5. Hiztegiari dagozkionak.

Sail honetan asko aurreratu dela garbi dago, batez ere terminologia kon-tuetan (Zalbide). Hala ere:

a) Sarritan koherentzia falta da bai morfologiari dagokionez bai idazke-riari dagokionez: *ingles / ingeles; artisau / artesau; makinaria* (APII 42) / *ma-kineria* (APII 40); *kostea* (APII 46) / *kostua* (APII 48); *baltsamendu* (APII 32) / *baltsamamendu* (APII 35) / *enbaltsamatu* (APII 36) /; *enbaltsamatzaiile* (APII 36); *injinari / injineritza* (APII 66); *herbeerak* (A II. 71) / *herbereetan* (APII. 74).

b) Zenbait hitz eratorri bide okerretik eraman direla dirudi: *musulmandar* (APEA, 72); *europear* (APII, 52), *indoeuropear* (H6, 20), e.a.

c) Zenbait hitz eratorriren gramatika kategoria behar bezala ez errespetatzea: *artisau* izen kategoriakoa izan arren adjektibo modura ageri zaigu (“*en-presa artisauak*” (APII 40); “*negozio itiki artisau bat*” (APII. 54) alde batetik eta “*artesau erruralek*” (APII. 41) bestetik. Gauza bera aurkitzen dugu *merkatari* izenarekin: “*garapen teknologiko, industrial eta merkataritari eusteko*” (APII. 50).

d) Zenbait aditzen errejimena: erantzun (“*erantzun itzazu galdera hauek*”); *ahal izan* (“*eroso bizi ahal izango zuten*” (APEA. 69).; *utzi* (“*merkataritzan aritzea uzten zitzaien*” (APLI. 50); *irabazi* (“*inork ez gaitu irabazi-ziko*” (APLI 57); *jiratu* (“*ilargi gehienak jirutzen dira*” (H6, 32).

Honek erakusten digu noizpait egin beharko den euskal adiztegiaren beharra, aditz bakoitzak zer nolako argumentuak edo “inguratzai-leak” eskatzen dituen erakutsiko diguna.

6. *Beranduago geroago* erabili ordezkio (APLI 66).

“*Bailara*” “*ibarra*” esan beharrean (H6, 16)

“*Eman*” aditza “*gertatu, suertatu*”, esateko, nonahi.

Nire asmoa ez da eskola testuei tripak ateratzea, ez eta ere inor lotsaraztea zentsorearen kainabera luzea aidean astinduz. Are gutxiago, zuzentzaile lan hau zenbaitetik, sormenaren kontrako zentsuratzat hartzen dutelako edo, hain begi

txarrez ikusten duenean. Nolanahi ere, esku artean erabili ditugun testuak ez ziren sormenezkoak guztiz tresnazkoak baizik, nolabait esateko. Nire asmoa ez zen hori. Egin ditugun urratsak handiak izanda ere, oraindik ere zereginik bada adieraztea baizik. Hizkuntza normalizatu bat nahi eta behar dugu, baina oraindik egitekorik bada. Eta hemen lanak eta erantzukizunak banatu beharrean gara. Lehenbizi, testugileek berek dute eginbeharrik eta erantzukizunik nagusia. Baina testugileek bide erakuslearen premia dute. Oraindik erabakitzeke dauden puntuak —hiztegi kontuetan adibidez— ugari dira. Euskaltzaindiak badu honetan erantzukizuna eta, beraz, honi ere zerbait esji dakioke, zerbait esji dakiguke. Administrazioak ere badu berea: “Hezkuntz Administrazio orok berezkoa du, neurri handiagoan edo txikiagoan, ikasliburuaren egokitasunaz arduratzea. Irakas-sistema osoaren helburu nagusietariko bat belaunaldi berriei ezaguera eta trebetasun batzuk eskuratzea baldin bada, eta ezaguera-trebetasun horien mami-edukina (edota, gutxienez, oinarrizko erreferentzia sistematizatu) ikasmaterialetan biidu eta aurkeztu ohi baldin bada bistan dago mami-edukin horien zuzentasuna eta agerpideen egokitasuna ezinbesteko arduragai bilakatzeko delako Hezkuntza Administrazioarentzat”. Honela dio Administrazioak berak (*Euskal Irakaskuntza: 10 urte*, 53).

Kalitate kontrol kontua da, azken batean. Nazio arteko ezein erakundek ez digu esango zein diren euskal eskola liburuek bete behar dituzten hizkuntz arauak. Horiek geure etxean bertan dugun erakunde batek esan behar dizkigu.

Arau batzuk jadanik emanak daude eta datozen urteotan gauzak finkatuz joan dira. Jendeak ahaleginak egiten ditu arauok ikasi eta betetzeko. Administrazioaren eginbeharra bere kontrolpean dituen alorretan arau horiek betearaztea izango da. Eta testugintza diruz laguntzen badu, ez dirudi zuzena litzatekeenik gauzak txukun egiten dituen eta narrats dabilena modu berdinean tratatzea. Ziurtatu behar da gure ikasle-irakasleek eskuartearen darabiltzaten testuetako euskararen duintasuna. Testugintzara mugatu banaiz ere, berez, arloa zabalagoa da, komunikabideak edo administrazioak berak sortzen dituen idazkiak ere hor baititugu.

Unibertsitateari buruz ere esan liteke zerbait. Sail honetan era guztietako gabezien mende bizi garela esango banu egia besterik ez nuke esango. Testuliburu gutxi ditugu oraindik. Testuliburuekin bakarrik ezin gara ibili, egia da. Baina hizkuntzak bizi duen normaltze prozesu honetan testuliburuak laguntza ikaragarria emango ligukete. Pentsatzekoa da unibertsitate mailan erabili beharreko gaien zailtasuna dela medio, euskararen aldetik ere zailtasun bereziak izango ditugula. Horregatik, unibertsitate mailan erabilgarri diren testu liburuetako euskara zurruna gertatzen da sarritan, latza, zehaztasunik gabea batzutan, nahiz eta zehaztasuna izaten den gehien aldarrikatu ohi den maila honetako hizkeraren eskakizunik garrantzitsuena. Datozen urteetan ahalegin berezia egin beharko da unibertsitate mailako testugintzan, oinarri-oinarrizko diren testuak argitaratzeko eta ahalik eta era txukunenean aurkezteko.

Hezkuntza Sailak duen Euskara zerbitzuak bideratu duen lan txalogarriaren parean, Unibertsitateak, autonomia omen denez, bere zerbitzu berezia antolatu beharko du. Alde horretatik, oraindik abian jarri ezinik-edo dabilen Euskararen Institutu delakoaren zeregin nagusietako bat, besteak beste, irakasle-ikasleen esku jarri behar diren materialen kalitatea eta duintasuna ziurtatzea izan behar du. Terminologia landu beharra dago alde batetik, eta horretarako mintegiak eta ikastaroak antolatu beharko dira. Baina terminologiiaz aparte, joskerari, morfologiari eta abarrei ere-jaramon egin behar zaie.

Erdibidea aipatu dugu behin eta berriro, ez garbizaleegi ez mordoilo. Ez da erraz erdibide hori zehazki non den jakiten, baina bilatu beharra dago. Ez dugu lerro zuzen-zuzen bat egingo, dardarka ibiliko zaigu pultsua askotan eta, horrenbestez, lerroak zalantza horiek agerian izango ditu. Baina bidea argi dago. Erraza da inori akatsak aurkitzea. Nork ez ditu bere iraganean, hizkuntzaren egokitasunari dagokionez ere, lotsarazteko moduko testuak? Kontua ez da inor lotsatzea, nork bere erantzukizunaren neurrian hutsegiteen erremedioa bilatzea baizik.

Garbi dago, dena den, euskara batu bat izateak kulturbide, komunikabide eta espresabide gehiago irekitzen dituela. Horretarako tresna egokia bihurtu behar du euskarak. Problema da hori nahitaezko baldintza bada ere, ez dela aski. Beste eragile batzuk ere bai baitira tartean. Baina euskararen batasuna eta euskararen kalitatea bi kontzeptu desberdin izanik ere, biok elkarri eskua emanda doaz. Eta, jakina, euskararen biziarekin ere esku emanda doaz, hizkuntza era-biltzeko baita.

Amai dezadan. Euskal artea, euskal zinea, euskal estiloa zein den jakiten ez da erraz. Nik neuk behintzat ez dakit. Ez dakit baden ere. Baina euskara badela badakigu, nolakoa den eta nolakoa nahi dugun ere bai, hein handi batean behintzat. Zertarako nahi dugun ere bai. Bidea, aldapatsua eta luzea dela ere badakigu eta indarrak zentzuz eta tentuz erabili behar ditugu. Euskaltzaindiaren goiburuari men eginez, beraz, *ekin* eta *jarrai*.

UNIFICACION DEL EUSKARA Y DIGNIFICACION DE LA LENGUA

(Versión en castellano del discurso de ingreso en la Real Academia de la Lengua Vasca de *Patxi Goenaga Mendizabal*)

Vitoria/Gasteiz, 24 de noviembre de 1995

Señoras y señores:

Es justo que en ocasiones como la presente, quien, sin merecerlo, viene a ocupar el sillón dejado vacante por su antecesor tenga un recuerdo para con él. Permítaseme, por tanto, traer a la memoria de ustedes algunos aspectos de la figura de D. Antonio M.ª Labayen cuyo puesto me ha tocado ocupar. Reconozco que no es tarea fácil para quien se siente más cómodo en temas lingüísticos y gramaticales ocuparse de la obra de un escritor cuyo nombre quedará inscrito en la historia de la literatura vasca por su aportación al campo del teatro vasco. *Dramática* y *gramática* no se “casan” tan fácilmente.

La obra dramática de Labayen, junto con algunos ensayos sobre teatro se halla recogida en tres volúmenes publicados por La Gran Enciclopedia Vasca (cf. Antonio M.ª Labayen, *Teatro osoa euzkeraz*. Ed. La Gran Enciclopedia Vasca. Bilbao 1977). Aunque, en mi modesta opinión, Labayen habría merecido un esfuerzo mayor por parte del editor, una más cuidada edición, en definitiva. Labayen fue, además, teorizador del teatro vasco y se ocupó entre otros temas de las relaciones lengua-teatro, historia del teatro vasco, léxico teatral, etc. Fue también fundador y director de la revista *Antzerti*...

No sería correcto dejar el estudio de toda esta amplia obra en manos de una persona que profesionalmente siente mayor inclinación por la gramática que por la literatura teatral. Sería incluso una irreverencia por mi parte.

Así pues, dejando esa tarea para personas más autorizadas, me van a permitir que les hable de otra cuestión. Les invito a andar, de la mano de Labayen, el camino recorrido por el euskera unificado desde Aránzazu hasta los textos solares de hoy día. Porque, en la bibliografía de Labayen el tema de la vida del euskera y más concretamente el tema de la unificación del vasco ocupa un lugar considerable. A los jóvenes de hoy la mayor parte de las reglas vigentes que se refieren al euskera estándar escrito les resultarán como “dadas” gratuitamente, como si el euskera que conocen hubiera sido de esta manera desde

siempre, sin parar mientes en las vicisitudes por las que ha tenido que pasar para llegar a lo que hoy nos parece bastante natural. Es normal. Incluso diría que es buena señal. Pero quienes hemos llegado ya a cierta edad vimos con nuestros propios ojos las disputas que con motivo de la unificación de la lengua tuvieron lugar a todos los niveles.

Pues bien, Antonio M.ª Labayen anduvo metido de lleno en esas disputas. Fue muy crítico con el camino escogido por la Academia en Aránzazu en 1968. Pero se muestra igualmente crítico con aquellos que también criticaban a la Academia, con quienes hasta cierta fecha al menos podríamos considerar sus correligionarios.

La posición de Labayen sobre el euskera unificado se recoge, además de en algunos artículos de prensa, en dos libritos que rezuman polémica por todos los lados: *Sasi Batsuna. Mala legra y peor espíritu de una pseudo unificación*, publicado en 1972, a los cuatro años del Congreso de Aránzazu. El segundo, *Alternativas para una factible unificación y desarrollo del euskera*, de 1984, publicado en respuesta al desmesurado —por decirlo suavemente— libro de Latiegui y Oñatibia, *Euskaltzaindia, el batua y la muerte del euskera*.

En el primero de ellos Labayen se nos muestra contrario a los acuerdos adoptados por la Academia en 1968. Como es de suponer, sus opiniones, vertidas cuando la polémica estaba al rojo vivo, no podían ser frías, precisamente.

Si el congreso de Aranzazu se hubiera limitado a proponer pequeñas modificaciones, —nos dice— hubiera sido posible llegar a acuerdos positivos, pero había aviesas intenciones que se habían manifestado en reuniones anteriores, y en consecuencia se produjo el desacuerdo y la confusión. Realmente, en opinión de Labayen, las normas mantenidas hasta entonces durante tantos años por la Academia no requerían ninguna modificación. En definitiva, considera perjudicial para la lengua modificar con tanta frecuencia las normas.

LABAYEN, PARTIDARIO DE UNA VIA INTERMEDIA

Labayen, en la polémica del euskera unificado, se ve a sí mismo en una posición intermedia, tanto en el libro de 1972 como en el publicado doce años más tarde. En su opinión, algunas de las recomendaciones del congreso de Aránzazu produjeron en la práctica equívocos y confusiones, además de las disensiones y desacuerdos suscitados entre los propios escritores.

Por eso, transcurrido un año, presentó un informe a la Academia con el fin de que revisara los acuerdos, dado que consideraba que algunos de ellos habían sido adoptados apresuradamente.

En aquel escrito se muestra dispuesto a hacer algunas concesiones al empleo de la letra *h*, con la intención de llegar a un compromiso amistoso, en

consideración sobre todo a los escritores del otro lado del Bidasoa. Pero su moción fue tácitamente rechazada por los reformistas. Los contrarios a la reforma, por su parte, tampoco se mostraron dispuestos a modificar su postura respecto a las normas establecidas años atrás y que decían cumplir, ni a admitir ningún tipo de imposición. Además, consideraban inútil cualquier tipo de concesión.

Por eso, nos dice que opta por volver a sus posiciones tradicionales. Y que mientras no se cumplan las garantías y requisitos que toda reforma debe cumplir, seguirá escribiendo de acuerdo con las normas dictadas por Euskaltzaindia en 1919 y que venían siendo respetadas durante los últimos cincuenta años por la mayoría de los escritores.

En cualquier caso, Labayen opta por una vía media que se concreta en estos puntos:

1. Limitar en lo posible el uso de la letra *H*, reservándola para las sílabas intervocálicas, siempre que no sean diptongos.

2. Evitar el empleo de la *H* inicial, salvo que sea etimológica.

3. En los signos de puntuación, y en lo referente a la prefijación y afijación, no ve inconveniente en aceptar el plan de la ponencia.

4. Mayor importancia revisten las cuestiones de vocabulario, la fijación del léxico moderno así como la creación de neologismos y la adopción de la terminología cultural.

5. La sintaxis muestra el carácter, la estructura y el genio de una lengua. Los estudios publicados por R.M. Azkue, Altube y otros autores deben servir de guías para una orientación segura en ese campo gramatical.

6. El verbo es la espina dorsal de un idioma. Si la Academia se inclina por la adopción del verbo guipuzcoano con los aditamentos que corresponda, resultará un programa semejante al que propusiera R.M. de Azkue en su “Gipuzkera osotua”. Labayen ve con buenos ojos esta posibilidad porque se trata del dialecto más central, asequible y viable para una unificación.

Está claro, por tanto, que el problema crucial era el uso de la letra *h*. Entre el resto, fue igualmente esta letra la que más dio que hablar, bien fuera a favor bien fuera en contra.

En el segundo libro, sin embargo, Labayen confiesa que el problema de la *h* no tiene realmente una importancia desmesurada.

La ceguera que algunos muestran en contra de la *h* le parece criticable: “Con esa intransigencia no vamos a ninguna parte. Menos todavía empleando expresiones como la de juzgar de nauseabundo y odioso su uso, olvidando que

los vascos septentrionales en su literatura y pronunciación la practican” (*Alternativas*, 21). Esta visión de una lengua como patrimonio de todos los vascos país que muestra Labayen contrasta con la mantenida por los autores del libro objeto de su crítica, quienes emplean una y otra vez la expresión “norteños” con cierto menosprecio.

EL PAPEL DE LA ACADEMIA

En esta polémica sobre la unificación del euskera, algunos pusieron en duda el papel de la Academia. Labayen, sin embargo, a pesar de todos sus desacuerdos, tiene claro que la Academia es la institución apropiada para llevar a buen puerto la restauración de nuestra lengua. El pueblo vasco es el dueño de su lengua pero necesita de una institución académica para que esa lengua no se deteriore y para que sea utilizada correctamente. Es eso lo que le ha llevado a la Academia a proponer las normas sobre la unificación, fortaleciendo en la práctica, según Labayen, lo que los enemigos de todo cambio denominan con desprecio “el batua” y que no es otra cosa que lo que Azkue recomendó como “gipuzkera osotua”. Es ese el euskera normalizado que hay que difundir y aceptar para toda Euskal Herria, con las adaptaciones locales que haya que aplicar en algunos casos. El principio de la unidad ha de prevalecer sobre el pluralismo anárquico. Los que dicen lo contrario deben decir cuáles son sus objetivos y las posibilidades que existen para llegar a dichos objetivos.

Está claro, por tanto, que Labayen es partidario de establecer una norma unificada y que la institución autorizada para ello es la Academia.

Sin embargo, después del Congreso de Bergara (1978), los contrarios al camino emprendido por Euskaltzaindia promovieron la creación de una academia (?) paralela, Euskerazaintza. Labayen considera perjudicial la creación de este organismo. En tales ocasiones es preferible —dice— luchar desde dentro que crear una segunda institución paralela externa. Hay que mantener las instituciones, nos dice.

Aunque es cierto que al principio no vio con malos ojos la creación de Euskerazaintza, confiesa que, desde su posición de observador externo, muchas de sus actuaciones trajeron más perjuicio que beneficio al entendimiento que necesariamente debería existir entre los defensores de una misma causa.

He aquí las palabras de Labayen: “En todos los países del mundo los problemas relativos a la lengua oficial los deciden las Academias. En nuestro caso es inútil negarle prioridad a «Euskaltzaindia» oponiéndole otros organismos paralelos a los que no resto méritos, pero que a la larga engendran dualismo y confusión” (cf. *Alternativas*, p. 28).

SOBRE LA CALIDAD DEL EUSKARA

Aunque el conflicto más sonado que surgió a raíz del Congreso de Aránzazu giró en torno a la letra *h*, Labayen se muestra más preocupado, como lo confiesa una y otra vez, por la vida del euskara por una parte, y por el uso correcto del idioma, por el uso de las palabras adecuadas y por la creación y ampliación del léxico que imponen las exigencias de la vida moderna.

Su posición contraria a un euskera empobrecido aparece continuamente a lo largo de sus escritos: “Es grave escribir un idioma degradado sin el menor cuidado estilístico y con torpezas sintácticas intolerables” (*Alternativas*, 29).

Pero le parece igualmente criticable el purismo. Un ser vivo como la lengua sufre necesariamente una evolución según va creciendo en su ser. El euskera, más que ninguna otra lengua, necesita adecuarse a las exigencias de la cultura moderna. En opinión de Labayen, existe un camino amplio, recto y equidistante de los extremos que hay que seguir.

Aunque Labayen no es muy optimista respecto al futuro, tiene muy clara su necesidad. La objeción de que el euskera unificado no se entiende no tiene sentido. Aduce como prueba el hecho de que los bertsolaris de diferentes comarcas así como el público que acude a escucharles captan sin excesivo problema los mensajes que se transmiten. En cualquier caso, ve la necesidad de atemperar el euskera utilizado en las escuelas de acuerdo con el entorno dialectal.

SOBRE EL CAMBIO DE ACTITUD DE LABAYEN

Labayen presenta una actitud bien diferente en los dos libros que estamos comentando. El primero viene a criticar el camino emprendido por la Academia a raíz del congreso de Aránzazu. Sin negar la necesidad de la unificación del euskera, el camino concreto escogido no le parece el correcto. El segundo, en cambio, pretende salir al paso de las opiniones y diatribas vertidas por los autores de *Euskaltzaindia*, *el batua* y *la muerte del euskera*. Pero, además, en esta ocasión modifica sus opiniones anteriores sobre el trabajo realizado por la Academia. Y modifica también el tono empleado en su discurso, lo dulcifica.

Al querer dar cuenta de su cambio de actitud, se expresa en estos términos: “Pero, ¿qué actitud adoptar ante la impetuosa corriente de la actual juventud que entre nosotros emplea la *H*, casi sin excepción —no sé si por seguir las normas de *Euskaltzaindia* o por espíritu de rebeldía— y llena las páginas de libros, periódicos y revistas? ¿Qué hacer en tal coyuntura? ¿Tirarse los trastos a la cabeza? ¿Insultarse mutuamente? ¿Escribir apasionados libelos contra «El Batua»? Nos hallamos en plena revolución cultural. Sus motivaciones biológicas ya las anunció ha ya tiempo nuestro Koldo Mitxelena y su pronóstico ha

resultado cierto. ¿Será tan sólo un pasajero capricho de juventud? La experiencia nos lo irá diciendo. Y en cualquier caso habrá que adaptarse a las circunstancias” (*Alternativas*, 22).

Hay que tener en cuenta que al principio Labayen criticaba la postura de Mitxelena por su inclinación hacia las posturas mantenidas por los jóvenes. Ahora se rinde ante la evidencia.

Más adelante dice: “Sigo opinando que el empleo de la *H* no es de necesidad urgente; y es muchas veces superfluo y confuso. Esto lo escribí y lo mantuve después de 1968, cuando era ocasión de hacerlo. Después, al cabo de 15 años de vigencia de las recomendaciones de Euskaltzaindia, y cuando la emplea la inmensa mayoría de los escritores en libros y revistas, y su implantación en ikastolas, centros superiores de enseñanza y en la administración pública, hay que rendirse a la evidencia y aceptar, aun a regañadientes, el uso de la *H*” (*Alternativas*, 28).

Le parece innegable que los adversarios del euskera unificado tienen sus razones. Pero también es cierto que no basta con tener razones, sino que hay que tener la fuerza suficiente para imponerlas. “Y esto es lo que nos falta —dice—. En lo que respecta a la reforma recomendada por «Euskaltzaindia» y aceptada por la mayoría, no veo otro remedio que atemperarse a ella, corrigiendo en lo posible los errores garrafales (...). Las objeciones que en general formulan al euskera «batua» y los temores que acerca de su viabilidad en lo futuro manifiestan, pueden resultar ciertos, lo que no quisiera. Ahora bien, lo que ninguno de los oponentes ha presentado es la forma y manera de oponerse eficazmente a las organizaciones que hoy apoyan y siguen las normas de Euskaltzaindia: Ikastola, euskaltegis, cursos universitarios en Iruña, Derio, etcétera; ni contrarrestar la labor de profesores, traductores, andereños, escritores de periódicos, libros y revistas. La corriente es tan avasalladora y el empuje juvenil tan incontenible que no es posible hacerles volver a posiciones tradicionales anteriores. Todo va hacia adelante en la vida, aunque no siempre por vías ordenadas. El intentar volver hacia atrás es contra natura y está condenado al fracaso” (*Alternativas*, 42-44).

Confiesa claramente que ha cambiado de postura: “las premisas que antes mantuve estaban condicionadas por el momento para el que fueron escritas. Reconozco que mis recomendaciones no surtieron efecto y procede modificar mis conclusiones. Me equivoqué entonces y quisiera acertar ahora” (*Alternativas*, 46).

Este cambio de actitud es una clara muestra, en mi opinión, de que Labayen era un hombre cabal, que amaba, a pesar de todo a Euskaltzaindia y a la lengua vasca. Que no estaba de acuerdo con los derroteros marcados en su momento por Euskaltzaindia, pero que no podía menos de aceptar que era esta Institución la única autorizada para marcar las normas del euskera. No tiene ningún reparo en reconocer que en su momento le tocó estar en el campo de

los perdedores, pero no es capaz de negar la realidad que, tozuda, se impone por sí misma.

EL EUSKERA UNIFICADO Y LA ENSEÑANZA

El euskera unificado iba destinado prioritariamente, aunque no exclusivamente, a la enseñanza. “Creemos que es imprescindible, que es cuestión de vida o muerte colocar al euskera en la vía de la unificación. Si a los niños y jóvenes se les enseña en euskera, y hay que hacerlo así si ha de vivir, es preciso enseñársela a todos de la misma o de parecida forma. Ese euskera unificado que queremos y necesitamos, en un principio al menos, es el euskera escrito. Y en el ámbito del euskera escrito, esa unificación es sobre todo necesaria en las labores docentes, más que en la literatura «bella» que se escribe para deleite del lector” (K. Mitxelena: “Euskararen batasun bideak”, *Sobre Historia de la Lengua Vasca*, 972).

Algunos han venido desde hace tiempo manifestando sus recelos sobre los frutos que había de dar el euskera unificado. Me ha parecido, por tanto, conveniente, ahora que el euskera unificado ha recorrido un camino bastante largo, hacer alguna reflexión sobre la situación que vivimos, centrándome sobre todo en el campo de la enseñanza. En el debate del euskera unificado el tema de la calidad del euskera ha surgido una y otra vez. Se ha llegado también a poner en duda incluso la pervivencia de la lengua, relacionándola con la norma estándar. Llegados a este punto, pienso que se puede reflexionar sobre tres aspectos que son importantes: en primer lugar, el grado de aceptación de las normas de la Academia, en segundo, el uso real del euskera fuera también de la misma escuela y finalmente, sobre la calidad de ese euskera. Cuestiones todas ellas que, referidas al euskera unificado han sido puestas en entredicho en algunas ocasiones.

a) La aceptación del euskera unificado

Euskaltzaindia analizó en el congreso celebrado en Bergara en 1978 cuál era el grado de aceptación del euskera batua en los diez años transcurridos desde el congreso de Aránzazu. Aquellos datos no ofrecían ninguna duda. El 61,3 % de los escritores utilizaban la variedad unificada. En cuanto al volumen del material publicado era en batua un 54 %, porcentaje que fue en aumento puesto que, mientras en 1969 se publicaba en euskera unificado el 46,4 %, en 1977 se llegaba al 65,4 %. Y si nos referimos sólo a los libros destinados a la enseñanza, esa cifra se elevaba al 71 %.

No sé si ha llegado a hacer alguna encuesta semejante después del Congreso de Bergara, pero aun así, es evidente que la mayor parte de lo que hoy

se publica se hace de acuerdo con las normas que a lo largo de estos años ha venido dictando la Academia. Y sobre, todo en las publicaciones destinadas a la docencia. Y téngase en cuenta que mientras en 1970 se publicaron 22 libros de este tipo, esa cifra se vio incrementada hasta 305 el año 1990.

Toda esta producción, como el mismo crecimiento de la docencia en euskera, está claro que ha venido de la mano de la unificación del euskera. Lo cual quiere decir que ese crecimiento no hubiera sido posible si no hubiéramos dispuesto de un euskera estándar. Y por tanto, si el euskera unificado no se hubiera puesto en marcha en su día, para dar respuesta a las necesidades planteadas, hubiera sido necesario inventarlo antes o después. Más antes que después, seguramente. Eso lo vio claro la Academia y apostó fuerte en 1968, aunque tuviera que hacer frente a los fuertes vientos que empezaron a soplar en su contra. “Entretanto —empleando las palabras de Villasante— ¡cuántos insultos, cuántas amenazas y ataques no hemos tenido que tragar! Parece hasta mentira que se pueda querer sacar hasta tal punto las cosas de quicio. Pero la Academia no ha renunciado a cumplir con su obligación y no ha cedido”. (Villasante, “Euskaltzaindia eta euskararen batasuna”, *Euskera* XXIV-2, 442). Y es cierto. El papel lo soporta todo. ¡Cuántas barbaridades se escribieron entonces y más tarde! Pero la Academia mantuvo firme el pulso. Por lo cual, Euskal Herria debe reconocer su deuda con ella. Porque, como decía Mitxelena: “Cuando me acuerdo de lo de Aránzazu y de lo que vino después, lo que siento en mi ánimo es alegría y no arrepentimiento. Si dijera que no siento ningún arrepentimiento, no mentiría. Euskaltzaindia tomó el camino que irremediamente debía tomar y que por mil razones y excusas (falsa vergüenza, miedo al qué dirán, deseo de aparentar paz donde la paz no existía...) no había tomado hasta entonces. Tomó la mejor decisión, la que, aunque fuera a molestar a todos los vascos, debía hacer tiempo a Euskal Herria: emprender el camino de la unificación, sin andar posponiendo las decisiones, decididamente y con plena deliberación” (Mitxelena: “Arantzazutik Bergarara”, *Sobre Historia de la Lengua Vasca*, 985).

Aunque el euskera unificado lleva andado un camino de más de veinticinco años, aún queda mucho por hacer. Según Sarasola, hay un 12 % de palabras que aún esperan alguna decisión de cara a su normalización. En las lenguas vecinas ese porcentaje es diez veces menor.

Existe también otro motivo de preocupación en la encuesta de Bergara. Según ella, el 90,9 % de los profesores empleaba el euskara batua en la docencia. Sin embargo, al preguntárseles sobre el grado de conocimiento de ese euskera unificado, sólo el 31,8 % confesaba que lo conocía bien. El 61,1 % restante tenía algún problema, lo conocía a medias. Si la encuesta se hiciera hoy, no sé cuál sería el resultado. Lo que está claro es que hay que esforzarse todavía en la preparación lingüística del profesorado. Son los mismos profesores los que solicitan muchas veces cursos de puesta al día y esas peticiones habrán de ser atendidas.

b) El uso del euskera

Para algunos, el retroceso del euskera es debido a la implantación del euskera batua. ¡Qué tacha no tendrá la norma unificada ! Este es el análisis que hacen algunos: en casa se utiliza una variedad dialectal, los niños llegan de vuelta de la escuela hablando en batua, no es posible entenderse y, por tanto, terminan hablando todos en castellano.

El tema del retroceso del euskera hay que analizarlo con seriedad. No se puede aceptar ese esquema simplificador, puesto que si fuera correcto, en la mayor parte del País Vasco, el euskera hubiera tenido que retroceder sistemáticamente y no parece que sea ése el caso, felizmente.

Es cierto que se han denunciado a veces abusos en este campo. Abusos que no deberían haberse dado. Bastaba con estar atento a lo que nos dicta la pedagogía, o a eso que se llama sentido común o simplemente, a lo que nos dicta el entorno. En cualquier caso, debe ser labor del profesorado tender los puentes precisos entre la variedad local que conocen los niños y la variedad estándar.

“El euskera del nieto ya no vale para hablar con el abuelo” escribió Oteiza. Palabras que se recogen en el libro de Latiegi y Oñatibia en apoyo de sus posiciones. Labayen responde con dolor: “Oteiza, eminente en el arte de Fidias y en la ciencia de Euclides y de Pascal con su teoría del vacío, no está capacitado, como él mismo lo reconoce, para dictar normas en el problema del euskera. Está descalificado y carece de competencia en la materia (...). Y lo digo con verdadera pena: el universalmente laureado OTEIZA, gloria de nuestro País, está desautorizado para afirmar «que el actual euskera del nieto ya no sirve para hablar con su abuelo». No le es permitido decir eso a uno que no es capaz de comunicarse con fluidez en el euskera de su padre. Al no haber tenido la voluntad de recuperar —no valen excusas— la lengua de sus antepasados está incidiendo en un pecado de incultura” (*Alternativas*, 9-10).

Que el euskera que se enseña en las escuelas es perfectamente válido para comunicarse en casa con los padres y con los abuelos es algo que no ofrece ninguna duda. Se podían presentar infinidad de pruebas de ello, incluso en esta misma sala.

Ciertamente, la pervivencia del euskera es un tema de preocupación, pero inciden en él además de los pasos dados en pos de la estandarización, otros muchos factores. Si se quiere encontrar una solución, en primer lugar es necesario hacer un diagnóstico correcto. Esperemos que los responsables de Política Lingüística nos ayuden a encontrar el camino adecuado.

Por ejemplo, es sumamente preocupante lo que está ocurriendo en muchos pueblos. Este verano pasado leíamos en la prensa que en un pueblo como Ber-

meo, sólo un 7 % de los jóvenes con edades comprendidas entre los 15 y los 30 años utilizan el euskera en la comunicación habitual. Este dato se hace aún más preocupante si tenemos en cuenta que en el censo de 1986, en Bermeo, las personas comprendidas entre los 2 y los 17 años (es decir, los mismos, más o menos, que en 1995 estaban comprendidos entre los 15 y los 30 años) eran euskaldunes en un 72 %. Un problema serio, cuyas causas no pueden imputarse a la escuela y menos aún al euskera batua. La pérdida del euskera es debida a una dinámica que es anterior a la unificación. La pérdida del euskera hunde sus raíces en un terreno que es mucho más amplio que la escuela. Si queremos la solución, por tanto, habrá que contemplar ese amplio campo. En cualquier caso, si a pesar de la escuela, la proyección del euskera no llega a la sociedad, si en muchos casos no llega a traspasar las paredes del aula, nos hallamos ante un grave problema. Los autores de *Euskal Irakaskuntza: 10 urte* describen muy bien la situación: "...hay que recordar el poco peso que tiene el euskera en la sociedad. El esfuerzo de euskaldunización que ha desarrollado durante largos años la escuela no tiene en la sociedad la continuidad debida: ni en el mundo del trabajo, ni en la cultura, ni en la calle. Los recursos que tenemos (los medios de comunicación vascos, la rotulación, ...) no son más que pequeñas islas en medio del océano. Si el conocer euskera está mejor visto y es más conveniente que antes, resulta más provechoso utilizar el castellano. La influencia «erderizante» es notoria en la escuela, ya que el castellano tiene arrinconado al euskera en algunos campos importantes, sobre todo en las relaciones entre los alumnos y eso puede ser señal del comportamiento lingüístico de las nuevas generaciones de mañana o pasado (...). El problema es grave: en unas condiciones escolares que en teoría son buenas, las relaciones entre los hombres y mujeres euskaldunes del futuro se están construyendo con frecuencia en erdera. Las generaciones jóvenes, a pesar de haber sido escolarizadas en euskera, no formarán sociedad vasca, en muchas zonas al menos. Eso está ocurriendo ya en muchos lugares: los chicos y chicas escolarizados en euskera han empezado a salir de la escuela y a integrarse en la sociedad, pero en las calles de esos pueblos no se percibe ningún fortalecimiento sensible de lo vasco: sólo los ancianos y los niños se sienten a gusto en euskera, pero los núcleos más activos de la sociedad continúan actuando en castellano, incluidos esos jóvenes euskaldunes que han renunciado al euskara aprendido de pequeños y de no tan pequeños.

Encontrar solución a estas conductas sociales no es quizá responsabilidad de la escuela, no al menos principalmente de la escuela, pero no hay duda de que hay que empezar a buscar y a desarrollar las soluciones" (*Euskal Irakaskuntza: 10 urte*, 117-118).

En fin, un panorama sombrío al que debemos hacer frente. Ese panorama se ha generado a pesar de la escuela y a pesar, por supuesto, del euskera batua. Las lenguas del entorno del euskera cada vez hacen sentir más su influencia.

c) **Calidad del euskera**

Vamos a referirnos, finalmente, a la calidad del euskera de los libros escolares. Hoy se habla por doquier de la apuesta de la calidad. También se habla de la calidad de la enseñanza, afortunadamente, y, por tanto, también de la calidad de los materiales didácticos.

Hemos visto cómo algunos atribuyen al euskera batua las tachas de un euskera deficiente. Sin tener en cuenta qué es el euskera unificado. Porque se puede hablar muy bien tanto si se utiliza un euskera dialectal como si se utiliza el euskera batua. Y viceversa: se puede hablar mal tanto utilizando el dialecto como el batua. Tanto en un caso como en otro se puede hablar bien y se puede hablar mal.

En la medida en que los vascos hemos hecho nuestra la necesidad del euskera estándar, es normal que la mayoría de los textos, al menos en apariencia, estén redactados en euskera unificado. Y siendo eso así, podría ocurrir también que la mayoría de los textos defectuosos estén escritos en esa variedad que se considera batua. Pero si en un cartel anunciador de obras que podemos encontrar en cualquiera de nuestras calles leemos “Fueros kalea pasabide” (sic) en lugar de “Foru kalea. Pasabidea” por ejemplo, cometemos una injusticia considerable achacando este desafuero —nunca mejor dicho— al euskera batua. Un euskera defectuoso y envilecido no puede considerarse como estándar en la medida en que ni siquiera podríamos considerarlo euskera.

El problema es más sutil que todo eso. Se ha hablado con anterioridad del camino intermedio. Se ha hablado también del estilo que es acorde con el carácter de la lengua. Pero, ¿dónde se encuentra? Es fácil hablar de la necesidad de utilizar los giros castizos que viven en boca del pueblo. Pero es injusto otorgar todo el mérito a los de una parte y negárselo a los de la otra.

Las tareas son múltiples, indudablemente. Pero me atrevería a decir que hoy contamos con muchos escritores que escriben mejor que nunca. Es cierto que la necesidad de entrar en determinados campos casi por primera vez supone el riesgo de errar. Con todo, estoy convencido de que se están haciendo las cosas cada vez mejor.

Pero ¿qué decir de los libros que se utilizan en las escuelas? ¿Cómo es el euskera de los libros que utilizan nuestros jóvenes? Con la intención de dar una respuesta, aunque sea provisional, a esta pregunta, he examinado algunos libros de texto de los que se usan hoy. ¿Los defectos que achacan algunos al euskera batua aparecen en estos textos? No. Debo confesar que estos materiales, en general, están bastante bien. En cualquier caso, se puede pensar que los textos elaborados hace unos años y los actuales son bastante diferentes. Los de ahora más fáciles de leer, más normales, por decirlo de alguna manera. Los de hace veinticinco años, más ásperos, más difíciles.

A partir de 1982 el Departamento de Educación del Gobierno Vasco puso en marcha el programa EIMA y ello ha influido muy positivamente en la calidad de los materiales y también en la calidad de la lengua utilizada. No en vano, uno de los objetivos de este programa es “cuidar de que esos materiales tengan un tratamiento lingüístico adecuado”.

La “adecuación” va más allá de la mera corrección gramatical. Se podrá discutir si determinado texto es adecuado o no, y en muchos casos nos costaría seguramente ponernos de acuerdo. En lo que respecta a la corrección gramatical la cuestión será también dónde colocar el listón. Es decir, para poder dar el visto bueno a un material habrá que determinar cuál es el nivel mínimo exigible y también aquí, quizá, nos cueste ponernos de acuerdo. En mi opinión, en todo caso, cuando las normas están dictadas con absoluta claridad, deberán ser respetadas con total fidelidad. De tal modo, que si determinado texto no las cumple no debería recibir el visto bueno. “Cero defectos”, por tanto.

Pero veamos cuál es el resultado del somero análisis que me ha sido posible realizar. Los textos examinados no todos son iguales. Se han examinado textos de 1985, de 1990 y de 1994. Hay diferencias en lo que respecta a su calidad lingüística. En algunos casos, se trata de pequeñeces, que por el mismo hecho de ser eso, pequeñeces, su presencia se hace menos justificable cuando los textos han tenido que superar tantos filtros.

Las incorrecciones observadas son, por otra parte, las mismas que se observan en otro tipo de textos, es decir son bastante generales en los escritos actuales. Por eso, porque están suficientemente identificados, no parece que sea difícil su corrección.

En algunos casos, hay problemas con la declinación. El ergativo plural a veces aparece en forma indebida. La causa de esta incorrección hay que buscarla en el hecho del diferente comportamiento de este morfema según el dialecto de que se trate. La declinación de las palabras con “a orgánica” trae también problemas, como también trae problemas algunas veces la declinación indefinida.

En cuanto a la sintaxis, aun cuando aquí sea más difícil dar juicios definitivos, se producen también construcciones poco felices y hasta incorrectas. En cualquier caso, en honor de la verdad es preciso decir que no abundan este tipo de incorrecciones.

En cuanto al verbo, las deficiencias detectadas nos ponen de manifiesto la urgente necesidad de confeccionar un diccionario de verbos que recoja información sobre los argumentos que cada verbo en sus diferentes acepciones puede admitir. Ello evitaría el que en algunos casos tengamos formas verbales con un régimen inusitado.

En la formación de palabras y en otros aspectos del léxico habría también necesidad de pulir las cosas, aunque en este tema es más problemático llegar

al consenso. En cualquier caso, nos hemos percatado de que a veces no se respeta la categoría gramatical de los derivados y compuestos y las palabras se dejan “arrastrar” a posiciones en la frase, que, si bien en castellano pueden ser correctas, en euskera difícilmente lo son.

No es mi intención destripar los textos escolares ni tampoco sacar los colores a nadie señalándolo con el dedo censor. Mucho menos, cuando el trabajo del corrector lingüístico es visto con malos ojos por algunos, quizá porque lo consideren un ataque al espíritu creador del artista. Téngase en cuenta, no obstante, que los textos analizados no son precisamente textos creativos, literarios, sino más bien utilitarios, por decirlo de algún modo. No era esa mi intención. Pero si aspiramos a una calidad de excelencia, debemos ser exigentes, con nosotros mismos y con los productos que “consumimos”.

Aun cuando lo avanzado es mucho, aún queda mucha tarea por hacer. Queremos y necesitamos una lengua normalizada pero aún falta algún trecho para lograr esa meta. Y además, hay que repartirse las tareas y las responsabilidades: por una parte, los autores son los que tienen la mayor responsabilidad. Creo además que cada vez son más conscientes de la responsabilidad asumida. Pero estos necesitan de alguien que les indique el camino correcto. Aún hay cuestiones que esperan solución, en temas de léxico, por ejemplo. Por tanto, también a Euskaltzaindia se le puede exigir algo. Y finalmente, también la Administración deberá hacer frente a su responsabilidad, poniendo los medios para que los materiales impresos que se utilizan en el sistema educativo tengan dignidad. Porque se trata en definitiva de control de calidad.

Muchas normas están ya dadas y en el futuro se irán dictando otras. La gente está mostrando interés por conocer y seguir las directrices marcadas. La misión de la Administración será velar porque en aquellos campos que están bajo su control esas normas se cumplan. Y si la edición de textos está subvencionada, no parece justo tratar por igual a quien hace su trabajo con dignidad y a quien lo hace con menos diligencia, con menos calidad. Hay que asegurar que los textos que ponemos en manos de nuestros alumnos sean unos textos dignos tanto en lo que a corrección lingüística se refiere como en otros aspectos. Y aunque me he limitado a la edición de textos, es evidente que, de suyo, el campo es más amplio, pues ahí tenemos los medios de comunicación y los textos producidos por la misma Administración.

También se podría decir algo sobre la Universidad. Si dijera que en este nivel estamos sometidos a carencias de todo tipo no me alejaría demasiado de la verdad. Aún tenemos pocos libros de texto. Es cierto que no podemos andar sólo con libros de texto en la Universidad, pero también es cierto que los textos nos serían de gran ayuda para la normalización en la que estamos empeñados. Se puede pensar que dada la complejidad de los temas a tratar en este nivel las dificultades desde el punto de vista de la lengua serán también especiales. Por eso, los libros de texto disponibles en la Universidad suelen presentar a

veces un euskera rígido, áspero, sin precisión, por más que suele ser esta precisión la que se reclama por doquier como la exigencia más importante de la lengua en estos niveles. Se deberá hacer, por tanto, un esfuerzo en la elaboración de textos universitarios, en la publicación de las obras básicas y para que esta edición se haga en las condiciones más dignas posibles.

Junto al valiosísimo trabajo realizado por el Servicio de Euskera del Departamento de Educación, la Universidad deberá organizar su propio servicio. Y una de las misiones que habrá de encomendarse, precisamente, al Instituto de Euskera cuya puesta en marcha está contemplada para el futuro inmediato, será velar por la calidad y la dignidad de los materiales que se vayan elaborando. Por una parte, hay que trabajar en el campo de la terminología y para ello habrá que crear seminarios y organizar cursos. Pero aparte de la terminología, otros aspectos como la sintaxis o la morfología, por ejemplo reclaman nuestra atención.

Hemos aludido en repetidas ocasiones a la necesidad de encontrar un camino intermedio, ni escorado hacia el purismo ni hacia el estilo descuidado. No es fácil dar con ese camino intermedio, pero es necesario esforzarse por encontrarlo. No seremos capaces de trazar una línea absolutamente recta. Muchas veces nos temblará el pulso y, así, la línea trazada pondrá en evidencia nuestras dudas y vacilaciones. Pero el camino es claro. Es fácil ver la paja en el ojo ajeno. Pero ¿quién puede presumir de no tener en el presente o en el pasado alguna viga en su propio ojo? La cuestión no es buscar pajas ajenas, sino que cada uno trate de buscar remedio en la medida de las responsabilidades que le ha tocado asumir.

Está claro, con todo, que el hecho de contar con un euskera estándar abre nuevas vías a la cultura, nuevas vías de comunicación y de expresión. El euskera debe convertirse en instrumento adecuado para ello. El problema es que eso, aunque necesario, no es suficiente: existen otros factores que entran en juego. La unificación y la calidad del euskera van de la mano. Pero de poco nos servirá tener un instrumento muy bien pulido, muy bien preparado, si no es utilizable, si no se usa. La lengua es para ser utilizada. Confiemos en que ese instrumento del que disponemos los vascos pueda ser utilizado cada vez más y cada vez mejor.

Para terminar, se habla de arte vasco, de cine vasco, del estilo vasco aunque no se sepa muy bien qué es eso. Yo al menos no lo sé. No sé siquiera si existe ese estilo vasco. Pero sí sabemos que existe una lengua vasca, sabemos cómo es, cómo la queremos. El camino es empinado y largo y por tanto debemos administrar nuestras fuerzas con tiento y con sentido. Por tanto, siguiendo el lema de Euskaltzaindia, *ekin eta jarrai*.

MIREN AZKARATE EUSKALTZAINAREN ERANTZUNA

(Patxi Goenaga euskaltzainaren sarrera-ekitaldian)

Gasteiz, 1995eko azaroaren 24an

Euskaltzainkideak. Agintari jaun-andreak. Lagunok.

Zaila da momentu hauetan sentitzen dudana adieraztea, baina erraza ere bai aldi berean. Poza, dudarik gabe, aspaldiko lagunak eta inoiz zuzenean haren eskolarik jaso ez arren, irakasle ere izan dudanak Euskaltzaindian sarrera egiten duen egunean; ohorea, ama puntako —amabitxi beste batzuek esaten duzuen bezala— aukeratu nauelako; kezka pitin bat ere bai, nola ez, ardura horri behar dugun euskaltzainak asko erraztuko dit gaurko nire lana, ez baita batere zaila euskaltzain oso hautatuta izateko dituen merituak aipatzea, eta horixe da, hain zuzen, ama puntakoaren lehen eginkizuna. 1974an amaitu zituen Patxi Goenagak Deustuko Unibertsitatean Filologia Erromanikoko lizentziatura lortzeko ikasketak. Handik bi urtera Donostiako EUTGra joan zen, sortu berria zen Euskal Filologian Sintaxia irakastera. Eta han ezagutu genuen elkar. Ez dut uste gehiegi esatea denik azken hogeitau urte hauetan buru-belarri edo zeharka euskal morfosintaxian aritu garenotatik askok, gehienok, Patxi Goenaga izan dugula gidari, irakasle. 1978an lehenik eta 1980an ondoren, argitaratu zuen *Gramatika Bideetan* liburua, askori iruditu zitzaigun ikasi berriak genituen Chomskyren lanak euskarari aplikatzeko saio ezin hobea. Ondorioa atera dezakezue zenbat saldu zen —eta zenbat irakurri— Bilboko Galería del Libro delakoak emandako Zilareko Lauburua eskuratu baitzuen 1979an.

1980an Donostia utzi eta Gasteiza etorri zen, Euskal Herriko Unibertsitateko Filologia, Geografia eta Historia Fakultatera. Hor irakurri zuen 1984an bere doktore-tesia, K. Mitxelena irakaslearen zuzendaritzapean burutua, *Euskal Sintaxia: Konplementazio eta Nominalizazioa* izenekoa, kalifikazio gorena lortzeaz gain, urte horretako Resurrección María Azkue ikerketa saria ere irabazti ziona. Irakasle titular maila erdietsi zuen 1986an eta unibertsitateko maila gorena, katedra, 1991an. Ez da, ordea, irakasle-lan hutsetan aritu; bestelako ardurak ere hartu ditu bere gain, dekanordetza eta dekanotza lehenik, eta Arabako campuseko errektoreordetza azken lau urteotan.

Bere irakasle-lana ez du, jakina, Fakultateko eskoletara mugatu; mordo-oxoa dira eta, Patxi Goenagak azken 15/20 urteotan eman dituen hitzaldi eta

ikastaroak: Euskal Herriko Unibertsitateak antolatzen dituen Udako Ikastaroe-tan, IVAPEk edo Bergarako UNEDek eraturakoetan, etab.

Bestalde, Biltzar batean baino gehiagotan izan da hizlari gonbidatu, edo bazorde antolatzaileko kide; hala nola, Primer Encuentro de Lingüistas y Filólogos de España y México biltzarrean, Baionan 1986an eginiko Colloque intéressant la gram-maire basque-n, II Eusko Mundu Biltzarrean, Euskara Biltzarra sailean, edo II Co-loquio de Gramática Generativa, Gasteizen 1992an antolatuan.

Irakaskuntzarekin batera, Unibertsitateko irakasleen ohiko duten ikerketa--lan-etan ere azaldu du bere balioa Patxi Goenagak. Horren lekuko dira —ondoren aipatuko ditudan beste lan batzuekin batera— arestian aipaturiko *Gramatika Bideetan* liburu mardularen ondoan, han eta hemen, aldizkari eta liburuetan, argitaratutako artikuluz zerrenda luzea. Batzuk besterik ez aipatzearen, hor ditugu *Euskera*-n ager-uriko “Perpaua konpletiboei buruz”, ASJUko “Complementación y nominalización en euskara”, edo “Konpletiboak, zehargalderak eta erlatiboak” *Euskal sintaxiaren zenbati arazo* izeneko liburuan argitaratua, “Ohizko euskal sintaxia eta sintaxi ber-ri” *Euskal Linguistika eta literatura: bide berriak* liburukoa, “BEZALA morfe-maren inguruan sortzen diren zenbait egituraz” *Patxi Altunari omenaldia* izenekoan, “Orixeren gramatika lanez” *Orixeren omenaldian* jaso, “Izen sintagmaren egitu-raz” *Memoriae L. Mitxelena Magistri Sacrum*, Mitxelenaren omenez eginiko bil-dumarako prestatua... Ez nituzke aipatu gabe utzi nahi kanpoan argitaratuak ere: “Dialectos vascos y euskara común: el proceso de estandarización vasca”, *Estudios de Lingüística de España y México* liburuan argitaratua, eta “Lengua vasca” izeneko kapitulua, *Nuevas maravillas del saber*-en 1983an argia ikusi zuena.

Berak ikertu ez ezik, inoren ikerketa-lanetan aholkulari eta gidari izan dai-tekeela ere erakutsi du, Ultzamako euskarari buruz Orreaga Ibarra (?) andereak eginiko doktore-tesiak, Patxi Goenaga izan baitzuen zuzendari.

Merezimendu akademiko hauen guztien ondoan, baina, bada azpimarratu nahiko nukeen beste ezaugarri bat ere: Patxi Goenagak talde-lanerako duen doaina. Taldean lana antolatzen, zirikatzen, hasten ari ginenok bere ingurura bilduaz eragile izaten, zamarik astunenak askotan berak hartzen... horrela eza-gutu nuen Patxi Goenaga eta halaxe jarraitzen du gaur ere. Diodanaren leku-korik behar baduzue, hor dituzue Hegaz taldea eta Gramatika batzordea; azken hau ezagunagoa egingo zaizue, lehenaz ez hainbeste. Orduan euskal hizkun-tzako testuetan zegoen hutsunea bete nahian jardun zuen lanean Hegaz taldea, 1977tik 1980ra; hor bildu ginen gero leku diferente samarretan amaitu dugunak (gaur Kultura sailburu dugun Mari Karmen Garmendia, Karlos Otegi, Koro Navarro, Andres Otermin, Lupe Artola, Patxi Goenaga eta ni neu; hasieran taldea ugariagoa zen arren). Zerrendako izenak entzun orduko ohartuko zineten batzuek morfologia-sintaxiko lanetan eman genituela orduak; literaturan beste batzuek. Esan beharrik ez dago Patxi Goenaga izan zela taldearen antolatzaile nagusietakoa, baita lau urtean zehar —Iarunbat arratsaldetan bilduaz gainera— bizirik eutsi zionetakoa ere. Ez hori bakarrik, bilera horietatik, hiru liburu, *Eus-*

kara Lantzen I, II eta O (ordena honetan argitaratu baitziren) sortu izanaren erantzule nagusietakoa ere gaurko euskaltzain berria izan zen.

Taldearen azken aldera, 1980an, Euskaltzaindiak Gramatika batzordea sortu zuen eta, ordurako Patxi Goenagak euskal sintaxi kontuetan zuen maisutzaren jakinaren gainean, batzordekide izendatu zuen. Berriro ere ingurura bildu gintuen sintaxia pitin bat landu nahian genbiltzanok. Hamabost urte joan dira ordutik hona; Gramatika batzordeak izan ditu kide berriak; Patxi Goenaga hor izan dugu beti, gaur ere hor dugu, batzordeko idazkari, beti bultzatzaile, beti eragile. Eta beti, zer esanik ez, bere txostenen ekarria eskainiz. Esana dago, beraz, batzorde horrek orain arte argitaratu dituen 5 liburukietan dagoela, goian aipatutakoez gain, Patxi Goenagaren urte hauetako ikerlanaren puska on bat.

Gramatika batzordeko lanak emango dit bide, hain zuzen, euskaltzain berrriaren merezimenduen aipamenari amaiera emateko, Euskaltzaindian egin dituen lanak zehaztuaz. 1979az geroztik da Patxi Goenaga euskaltzain urgazle, ordurako bai bazebilen Euskaltzaindian lanean. Urte horretan bertan Sebero Altuberen omenez Arrasaten egin zen IX. Biltzarrean parte hartu zuen, bai eta 1984an Iruñean antolatu zen X. Biltzarrean ere. Gramatika batzordeko kide izateaz gain, Lexikologi Irizpideen Finkapenerako batzordeko kide ere bada. Hor ere garrantzitsua izan da Patxi Goenagaren ekarria, eta eztabaidei ematen dien maila teorikoa.

Ikusten duzue, beraz, hasieran esan dudana egia baino ez zela: ez da batere zaila halako euskaltzainaren merezimenduen berri ematea.

Ama-puntakoari badagokio, ordea, entzun berria dugun sarrera hitzaldiari erantzun akademikoa ematea ere. Horrexek kezkatzen ninduen. Baina hemen ere Patxi Goenagak aukeratu duen gaiak kezka arindu dit. Ez da harritzekoa Gramatika batzordeak Leioako Biltzarrerako prestatu zuen txostenaz gain, *Euskaldunon Egunkari*-ko *Orri Debozisionekoa*-n ere euskararen zuzentasunaz arduratu denak, "Euskararen batasuna eta duintasuna" hartu izana bere hitzaldiko gaitzat. Eta langintza horretan ere ez gara oso urrun ibili biok. Utziko didazue, beraz, hari beretik jarraitzen. Izan ere, Labaienek euskara batuari buruz idatzi eta Patxi Goenagak gogorarazi dizkigunetan bada, nik uste, gauzak jakingarri bat baino gehiago, gaurkotasun osokoa gainera.

Hauxe da esan nahi dudana, Labaienen gogoetek eta esanek balio dute neurri handi batean gaurko Euskaltzaindiaren lana definitzeko. Baina ez horretarako bakarrik, gaurko euskara estandarren beharrak eta gabeziak, mensak ere hortxe daude jasoak.

Entzun dugunetik jasoko nukeen puntu nagusia, Labaienek hizkuntzaren erabilera zuzenaz, lexiko kontuez, terminologiaz, erakusten duen kezka da. Bete-beteko lotura du horrek Jagon Sailaren 1994ko Jardunaldietan aztertu zen euskararen kalitatearen gaiarekin. Eta ez da Jagon Sailaren, edo Euskaltzaindiaren kezka bakarrik; Administrazioan, Irakaskuntzan, Komunikabideetan behin eta berriro aipatzen da eremu bakoitzerako euskara zuzen eta egokia aurkitu beharra.

Oro har, esango nuke, estandar batuaren beharra inork gutxik auzitan jartzen duen puntura iritsi ondoren, ohartu garela estandar bakarrarekin ezin garela moldatu. Era berean, bat etorriko ginateke seguruenik azken urteetako euskara estandarri askotan gogor eta trakets kalifikatzaileak ematerakoan. Euskara batu estandarren bila abiatu gara, beraz, hemengo eta hango ereduaren egokitasuna aztertuaz. Kezka honen oihartzun dira, Joxe Ramon Zubimendi eta Pello Esnal-en *Idazkeraliburua*, Bittor Hildagoren doktore-tesia Hitzen ordena euskaraz gai duena, eta berrikitan Anjel Lertxundiri irratian entzun dizkiodan adierazpenak ekarriko nituzke gaur hona. Lehen biak, estandarren nolakotasunari dagozkio. Anjel Lertxundiren iritziak, hizkuntza-maila diferenteei, erregistroei.

Joxe Ramon Zubimendi eta Pello Esnalek gogor astindu zuten *euskara gordin* deitu zutena, eta horixe hartu nahi dut hizpide hasteko. Utz dezagun alde batera *sasi euskara*, gramatika-akatsak dituena. Lot gakizkion gramatikalki zuzena izan eta batasunerako arauak ere betetzen dituenari. Hala ere behin baino gehiagotan euskara hori *gordintzat* salatzen dute liburuaren egileek, ulergaitza baita, testua behin eta berriz irakurtzera behartzen gaituena. Horrelakoa al da behar dugun estandarra? Administrazioko idazkietan, testu-liburuetan, egunkari eta aldizkarietan irakurtzen dugunak —Zubimendik eta Esnalek esaten duten bezala besterik da literaturako kasua— ulergarri izan behar dugula aldarrikatzeak zuzena dirudi. Behar bada ez dute proposamen guztietan bete-beteen asmatu, baina bada liburu horretan kontuan hartzeko gogoeta interesgarriak. Antzeko kezkek, zuzentasuna galdu gabe, administrazioarako hizkera malgu eta gozoagoa aurkitu nahiak, bultzatu bide ditu IVAP edo HAEEkoak ere *Administrazioa Euskaraz* aldizkaria egitera.

Halaber estandarren ezaugarriekin lotuko nuke hitzen ordena dela eta, gaur bide okerretik gabiltzala erakutsi nahi duen Hildagoren doktore-tesia. Badiara tesi horretan ere, nik uste, gehiago eman beharra; baina, hala ere, eta hor defendatzen dena bete-beteen aplikatzeko berandu gabiltzala uste izan arren, aportazio interesgarritzat hartu behar da, dudarik gabe. Pello Esnalek eta Joxe Ramon Zubimendik salatzen duten euskara gordinari ihes egiteko bidea eskaintzen zaigu hor; itzultzaile batzuen aditza aurreratzeko eskariari, baimena emateko zalantzak uxatzen dizkiguten datuak eta argumentuak.

Bestalde, zer esan Labaienek berak eta beste hainbatek ere estandarri ezarri nahi dion ezaugarriaz: herri-hizkerako esapide eta espresio altxor aberatsa jaso dezala, herri-hizkeratik ez dadila urrundu...? Nire iritziz ezin hobeki erantzuten dioten horri Anjel Lertxundik duela aste pare bat esandakoek. Goenkaleko euskara zuten hizpide, besteak beste hizkera dela medio izan duen arrakasta, horko euskarak jaso dituen goraiamenak. Anjel Lertxundiren erantzuna izan zen ez zela batere harritu arrakasta horretaz, belarriak hartzen duen euskara, kalekoa, baita hor erabili dena; neuk erantsiko nuke largunarteko esamoldeak jasotzeko ahalegina egin dela, helduei eta gazteei dagokien hizkera bereiztekoa... Baina, gaineratu zuen Lertxundik, euskara eredu horrek ez luke balioko telebistatik irten gabe ere, dokumental baterako. Are gutxiago balioko

du testu-liburuetarako edo administrazioko idazkietarako. Eredu bakoitzak eskatzen du, beraz, eredu berezia. Eta horixe izango dugu hurrengo urteetako erronketako bat: erregistro bakoitzerako eredu egokiak aurkitzea. Patxi Goenagak hitzaldian aipatu duenaren haritik, gazteentzat balioko duten euskal ereduak, esamoldeak, erdarazkoak adinako indarra izango dutenak aurkitzea, besteak beste.

Eta nori dagokio eredu egoki horiek aurkitzea? Guztioi. Entzun berri duenez, “lanak eta erantzukizunak banatu beharrean gara”. Batasunerako erabakitzeke dauden puntuak zehaztea, tradizioetik okertzen garenean bide zuzenera ekartzen ahalegintzea, Euskaltzaindiaren egitekoa dira. Baina hizkuntza adierazgarria sortzea, esaterako, guztion ardura da: gidoigileena, komikigileena, txiste-kontatzaileena, gazte jendearena oro har.

Gaurko estandarraren beharrak aipatzen jarraituz, lexikora eta terminologiara jauzi egingo dut ondoren. Horixe omen zen, esan digu Patxi Goenagak, Labaienenez kezka nagusienetakoa: hitz egokien erabilera, euskal hitzen altxorra bizitza modernoaren beharretara egokitzea, beti ere erdiko bide zabaletik ibiliz, mordoilekerietatik eta garbizalekerietatik urrunduz. Horretantxe ari gara, bada, buru-belarri. Batetik, Hiztegi Batuko batzordea 25.000 sarrera inguruko hiztegia osatu nahian dabil, tradiziozko hitzen ondoan, gaurko bizimoduak eskatzen duen hitz berri mordoia zuzen eraturia eta euskaldun guztiontzat onargarri izango dela ziurtatuko nahiko lukeena. Ez da bakarrik ari, ordea. Iritzi-emaile taldea dugu laguntzaile, proposamenak irakurri eta askotan begi zorrotzez kritikatzan dituenak.

Terminologian dugu oraindik bide luze samarra egiteko. Egia da aurrera-pausoak eman direla, talde-lanerako bideak jorratu dira (Zerga inprimakiak, Barne-errotulazioa, Bide-seinaleak edo Nekazaritza Hiztegia lekuko). Hala ere, bi behar nagusi azpimarratuko nituzke: erabakimena eta koordinazioa. Azken aipatu dudanetik hasita, koordinazio behar handia dugu oraindik ere; besteek zer egiten duten, edo zer egin duten, jakin beharra, gu geu forma berriak proposatzen hasi aurretik. Eta berez kanpotik gauza erraza dirudien arren, praktikan askotan geure kasa ibiltzen gara. Komunikabideetan, administrazioan ere bai, Unibertsitatean zer esanik ez, egiten diren proposamenak, bakoitzak erabiltzen dituen formak biltzeko leku egokiak eratu beharko genituzke; datu-banku terminologikoak bide egokia izan daitezke. Baina eratu ondoren, kontsultatzen ere ohitu beharko genuke; aurkitzen dugun forma egokia iruditzen ez zaigunean geure proposamena banku horretara bidaltzen, etab.

Horrek adina kezkatzen nau, ordea, beste honek: proposamenak aztertu eta erabakiak nork hartuko ditu? Nork izango du terminologia-kontuetan, batasuneko auzietan Euskaltzaindiak duen itzala? Katalunian duten Terminologia batzordearen antzekoa osatzea izan daiteke, behar bada, irtenbidea. Agian, unibertsitateko jakintza-alorretakoak (Fisika, Kimika, Biologia, Arteak, Psikologia...) eta bestelakoak (komunikabideetakoak, merkataritza-mundukoak...) ere bereiz ditzakegu, eta erabakigune desberdinak sortu. Nolanahi ere, euskararen

batasunez eta duintasunaz dihardugun arratsalde hau, une egokia iruditzen zait terminologian ahalik arinen urratu beharko genuen bidearen garrantziaz ohar-tarazteko.

Batzorde horrek, edo bestelakoren batek, baina Labaienek nahi zuen “er-dibidea” non dagoen ere eztabaidatu beharko dugu. Terminoa nazioartekoa de-nean zalantza handiegirik ez dugu izaten; horretan behintzat badirudi nahiko bat gatzela. Baina nola jokatu onenean ere hizkuntza erromantzeak bide batetik, eta ingelesa edo alemana beste batetik doazenean? Euskal terminologia modernorako irizpideak finkatzeko ahalegina egin beharko genuke, Hiztegi batuko batzordeak, lexiko arrunterako egin duenaren antzekoa.

Eredu egokien harira itzuliz, irakaskuntzaz eta euskalkiez hitz bi esan nahi nituzke. Labaienek gogoetak zuhurrak eta zentzuzkoak dira eta ene ustez. Euskalkiei lehen mailako eskoletan sarrera eskaintzea bidezkotzat eta beharrezkotzat jotzen duenean, ez bide dabil hain oker; ez da horrelako jokabide baten alde azaldu den bakarra. Gizartearen kezka honi ere erantzun beharko diogu guztion artean, estandarraren eta euskalkien arteko oreka egokia aurkitu nahi badugu. Eta gauza guztien gainetik, eskolako euskara desmitifikatzen ikasi behar dugu, eskolakoa eta etxekoa bi erregistro direla irakatsi behar zaie bai umeei eta bai gurasoei, biak direla baliotsu, biak ikasteko. Baina etxeko, herriko ereduak ere badu lekua, jakina, eskolan ematen dituzten orduetan: badu lekua jolastokian, ikaskideen arteko mintzoan; badu lekua, jakina, egunetik egunera ugariagoak diren eskolaz kanpoko jardunetan. Izan behar al du lekurik, edo zenbaterainokoa izan behar du, eskola barruan, gelan, erabiltzen den hizkeran? Aztertu beharrekoa izango da hori ere.

Eta gehiegi luzatu gabe, euskararen batasunaz eta zuzentasunaz zerbait esanaz, zehazkiago, Patxi Goenagak esanak berretsiaz amaitu nahi nuke. Argi dago oraindik ez dela batasuneko bidea amaitu; argi ikusi dugu oro har euskaraz lanean dihardutenen ezagutza-maila hobetu beharra dagoela. Begibistakoa da batasunerako arauak hartzeaz gain, azken urteetan okerrak zuzentzeaz ere arduratu behar izan duela Euskaltzaindiak. Eta honen harira, Labaienek gogoeta aipatuko nuke berriro: Ez da aski arrazoiak izatea, ezartzeko indarra ere izan behar da. Indar hori, batetik, Euskaltzaindiak duen itzaletik dator. Baina itzal hutsaz ez gara urrun iritsiko; geure proposamenak zabaldu eta euskal munduan ezagutarazi beharko ditugu, ikastaroen beharra izango da; arauak bete-arazteko agintarien laguntza ere bai. Hitz bitan esateko, guztion partaidetza beharko da ondoko belaunaldiei euskara estandar batu eta egokia utziko badiegu. Ez pentsa, beraz, Euskaltzaindiaren zeregina bakarrik denik; guk adina lan, edo gehiago, egin beharko duzue pazientzia osoz entzuten aritu zareten agintariak, irakasleak, komunikabideetako edo administrazioko langileak, nahiz ikasleak. Euskaltzain berriaren gonbita neure egiten dut, beraz, euskararen batasunaren eta duintasunaren bidean guztiok batera aurrera jarrai dezagun!